

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра міжнародної інформації**

**Еволюція політики пам'яті у контексті розвитку сучасних українсько-
польських відносин**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 604 групи

Феср Євгенія Степанівна

Керівник:

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2022 р.
Зав. кафедрою _____ Фісанов В.П.*

Чернівці – 2022

Анотація

У статті аналізується вплив політики пам'яті на свідомість українців та поляків, на міжетнічні стосунки двох сусідніх народів та еволюція політики пам'яті в контексті розвитку сучасних україно-польських відносин. Протягом багатьох століть проживаючи на сусідніх територіях між поляками та українцями виникало чимало конфліктів і непорозумінь. У новітній історії вони стали предметом гострої полеміки не лише пересічних українців і поляків, а й набули неабиякого значення в політичній сфері, маючи значний вплив на формування суспільно-історичних стереотипів, історичної пам'яті, політичної пам'яті обох суспільств. Політика пам'яті фокусується на інтерпретації минулого та враховує конкретні внутрішні та зовнішні чинники функціонування держави та характер політичної влади. Про актуалізацію досліджуваної проблеми свідчать дискусії, які точаться навколо політики пам'яті, як в Україні, так Польща. У даній роботі розглядається розвиток українсько-польських відносин та те, як політика пам'яті здатна маніпулювати свідомістю громадян.

Ключові слова: політика пам'яті, Україна, Польща, історична політика, українсько-польська співпраця, соціальна пам'ять, суспільство, історичні стереотипи, громадська думка.

Abstract

The article analyzes the impact of memory policy on the consciousness of Ukrainians and Poles, on interethnic relations between the two neighboring peoples and the evolution of memory policy in the context of the development of modern Ukrainian-Polish relations. For many centuries, living in neighboring territories, there were many conflicts and misunderstandings between Poles and Ukrainians. In modern history, they have become the subject of heated debate not only among ordinary Ukrainians and Poles, but also gained great importance in the political sphere, having a significant impact on the formation of socio-historical stereotypes, historical memory, political memory of both societies. Memory policy focuses on the interpretation of the past and takes into account specific internal and external factors of state functioning and the nature of political power. The actualization of the problem under study is evidenced by the discussions that are taking place around the policy of memory, both in Ukraine and Poland. This paper examines the development of Ukrainian-Polish relations and how memory policy can manipulate the consciousness of citizens.

Keywords: politics of memory, Ukraine, Poland, historical politics, Ukrainian-Polish cooperation, social memory, society, historical stereotypes, public opinion.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Політика історичної пам'яті в науці про міжнародні відносини: україно-польський аспект.....	7
1.2. Теоретичні засади політики пам'яті в контексті міжнародних відносин.....	7
2.2. Прагматичні особливості еволюції політики історичної пам'яті.....	15
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. Історичні засади еволюції сучасних україно-польських відносин.....	21
2.1. Історичний дискурс україно-польських відносин до здобуття Україною незалежності.....	21
2.2. Історичні проблеми та політика державної пам'яті в україно-польських відносинах (1991-2014 рр.).....	29
2.3. Сучасний стан україно-польських відносин в політичній, економічній, безпековій та інших сферах їхньої співпраці (від 2014 року і до 2020 включно).....	36
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. Проблематика та перспективний розвиток україно-польських відносин через призму політичної пам'яті держав.....	53
3.1. Проблематика україно-польських відносин в аспекті політичної пам'яті.....	53
3.2. Перспективи розвитку зовнішніх відносин між Україною та Польщею.....	60

3.3. Діяльність національних Інститутів пам'яті в Україні та Республіці Польща.....	68
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. Політики часто використовують міфологічне розуміння минулого, щоб мобілізувати пам'ять як інструмент поточної політики. Незважаючи на післявоєнний «бум пам'яті», колективна пам'ять залишається невизначеним поняттям. У політиці колективна пам'ять чинить свій вплив як знизу вгору, оскільки інтерпретації минулого впливають на ідентичність і розуміння політичних еліт, так і зверху вниз, оскільки заяви публічних діячів відображають певні події в національній свідомості. Окрім узагальнення існуючої літератури, цей вичерпний огляд містить дискурсивну концептуалізацію політики пам'яті. Дослідження політичної пам'яті повинні зосереджуватися на (1) суттєвому змісті колективної пам'яті, вираженому акторами в державних установах, і (2) поза межами інтерактивних каналів, через які ідеї про минуле передаються, обговорюються, замовчуються та обговорюються. Ця теза є підтвердженою та демонструє актуальність колективної пам'яті для політики, ілюструючи роль, яку пам'ять про Другу світову війну продовжує відігравати у внутрішній політиці України та Польщі та їхніх у відносинах з обома країнами.

Методологія дослідження передбачає інтегративний підхід до вивчення проблеми, передбачає використання попередніх наукових здобутків, розширення міждисциплінарних просторів для діалогу та доцільність використання міждисциплінарних підходів. «Політика пам'яті» демонструє широту дискурсу пам'яті — відповідно велику кількість історичних робіт у галузі дослідження пам'яті [20]. Водночас під впливом запровадження новітніх історичних методів відкориговано проблематизацію дискурсу пам'яті. Тільки в

останні роки багато вчених звернулися до дискурсу пам'яті. Серед них відзначимо європейські – А. Ассман, В. Вернер, В. Взосек, О. Гнатюк, Е. Гобсбаум, С. Єкельчик, Р. Козеллек, П. Коннертон, П. Нора, П. Рікер, Дж. Русен, Р. Стобецький, М. Гальбвакс, П. Хаттон, Б. Шацька та ін., російські - А. Васильєв, Н. Копосов, А. Полетаєва, Л. Рєпін, І. Савельєв, Ж. Тощенко та ін.; Українські - В. Бабку, О. Волянюк, О. Бондаренко, Л. Зашкільняк, Ю. Зерній, Г. Касьянова, А. Киридон, М. Козловець, Г. Коншин, І. Кресін, Л. Нагорна, Є. Поздняков - Кирбятєв, М. Рябчук, Л. Стародубцев, О. Фостачук та ін.

Питання історичної пам'яті почали широко артикулювати в публічному дискурсі. У процесі державо- і націотворення поглибилися соціальні протиріччя, історія стала важливим політичним чинником, а відмінності в політичних установах рівнозначні різному трактуванню історії. Аналітики зазначають, що майбутнє державності залежить від того чи іншого трактування минулого. Ситуація ускладнюється, коли «у спільноті народу країни існує декілька канонів «історичної пам'яті» різного змісту».

Досліджуючи польсько-українські відносини після здобуття Україною незалежності, можна визначити різні дослідницькі перспективи та споріднені методи. Однією з них є спроба накласти на хронологію польсько-українських двосторонніх відносин аналіз історичних тем і контекстів історичної політичної актуальності, які виникли в цих відносинах.

Обидві країни в пострадянський період звільнили історичний дискурс від жорстких обмежень і зруйнували деякі міфи про спільну історію. Вони також оприлюднили ще одну історичну пам'ять, яка культивується в діаспорі, а також частину так званої комунікативної пам'яті, що передається на сімейному рівні. Нові історичні дослідження частково відображені в спробах моделювання історичної пам'яті та історичної політики. Однак не всі – часто нові міфи створюються для нових політичних і соціальних ситуацій, а не для старих. Дослідження має на меті відповісти на запитання про те, як співіснують різні моделі державної пам'яті та як уряди «розпоряджаються» та використовують їх (історична політика).

Коли до влади прийдуть нові блоки влади, політика пам'яті в цих країнах може змінитися, а це означає, що двосторонні відносини також можуть бути дестабілізовані в тих сферах, де спільна історія є предметом дискурсу чи політичних дій.

Мета дослідження полягає в дослідженні поняття «політика пам'яті» та еволюції українсько-польських відносин в даному контексті.

Для досягнення даної мети слід виконати такі **завдання**:

- визначити термінологію поняття «політика пам'яті» та «історична пам'ять»;
- дослідити еволюційні зміни міжнародних відносин України та Польщі в контексті розвитку державою засад і реальних практик політики пам'яті;
- сформулювати основні проблеми та перспективи україно-польських відносин.

Об'єктом дослідження є реалізація політики пам'яті державами Центрально-Східної Європи.

Предметом дослідження є еволюція політики пам'яті в контексті розвитку сучасних україно-польських відносин.

Методологія дослідження. В даній роботі були використані наступні методи дослідження: історично-описовий, соціально-політичний, метод аналізу, дедукції, структуризація, спостереження, узагальнення та метод моделювання.

В першому розділі було використано теоретичні методи та методи історичного дослідження, також було здійснено історичний аналіз який полягає в зіставленні та аналізі поняття «політика пам'яті» та «історична пам'ять». В другому розділі було використано методи емпіричного дослідження, опису та порівняння, що полягає в комплексній розробці порівняння співпраці між Україною та Польщею, а також систематизації механізмів роботи цих двох держав на міжнародній арені в контексті політики пам'яті. В третьому розділі було використано методи аналізу проблематики відносин України та Польщі а

також метод прогнозування подальшого співробітництва. У висновках були використані методи аналізу.

Стан наукової розробки. Контекст політики історичної пам'яті у відносинах між Україною та Польщею залишається дуже мало вивченою в науковій літературі. Окремі аспекти політики пам'яті України та Польщі розглядаються в дослідженнях українських та польських політологів, спеціалістів-міжнародників.

Практичне значення одержаних результатів. Результати даного дослідження слід використовувати у навчальних та дослідницьких цілях. Робота є ознайомленням із українсько-польською співпрацею в історичному контексті. Дану роботу можна використовувати як матеріал при вивченні таких предметів, як: історія, світова політика, міжнародні відносини, міжнародна економіка, політологія.

Структура роботи. Наукова робота складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних джерел, за допомогою яких була написана дана робота.

РОЗДІЛ 1. Політика історичної пам'яті в науці про міжнародні відносини: україно-польський аспект

1.2. Теоретичні засади політики пам'яті в контексті міжнародних відносин

Політика пам'яті – це набір соціальних практик, спрямованих на відтворення або модифікацію певних образів спільного минулого, реалізованих контекстом сучасної політики.

Політика пам'яті фокусується на інтерпретації минулого та враховує конкретні внутрішні та зовнішні чинники функціонування держави та характер політичної влади. Предмет політики пам'яті подвійний: з одного боку, передбачає побудову певного роду спільної пам'яті як системи колективних уявлень про минуле, а з іншого — цілеспрямований вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина [23].

У рамках різних соціальних і гуманітарних наук термін «політика пам'яті» є відносно новим і актуальним і викликав значні дискусії. У науковий обіг увійшли поняття зі схожим змістом: «історична політика», «комеморативна політика», «хронологічна політика». Дослідники умовно розділили різні існуючі пояснення поняття на дві групи. Представники ціннісного підходу визначають політику пам'яті як:

- різноманітні соціальні практики та норми, пов'язані з регулюванням колективної пам'яті (Дж. Мінк);
- як свідому стратегію проектування образів минулого в плани майбутнього (П. Нора);
- як соціальні сили та публічні простори для діалогу між істориками (О. Міллер) [43, 22, 53].

Інструменталістська інтерпретація політики пам'яті розглядає її як систему заходів, що об'єднує індивідуальні уявлення про історичне минуле в єдину логіку національних історичних наративів. Прихильники конструктивістського підходу трактують політику пам'яті як:

- нав'язану пам'ять і дозволена історію (П. Рікер);

- як «творчі критерії відбору тих історичних подій, які слід пам'ятати, і тих, які слід «стерти»;

- плани та дії щодо впровадження цих критеріїв у масову свідомість з метою трансформації їх у несвідомі стереотипи;

- як процес конструювання образів минулого, що відповідає настроям часу (та певним політичним силам), досить допустиме використання символічного ресурсу, у тому числі в процесі політичної та культурної конкуренції еліт (Ю. Шаповал) [18, 63].

Політика пам'яті характеризується актуалізацією та вибірковістю, фокусуванням на одних подіях, героях, місцях та ігноруванням інших. При цьому варто зазначити, ми бачимо «пам'ять» як соціокультурний феномен, що характеризується мінливістю, залежністю від багатьох факторів, зосереджений на ті сюжети минулого, які через зв'язок із сьогоденням можуть мати неабиякий вплив на майбутнє. Тобто пам'ять завжди діє як конкретна актуальна конструкція подій.

У контексті формування простору пам'яті сутність сучасності полягає: по-перше, в її уявленні про майбутнє, якого прагне мати країна, група, родина, а по-друге, що саме потрібно зберегти з минулого, щоб підготуватися до цього в майбутньому [24, с. 357].

У Західній Німеччині виникли поняття «Політика минулого» та «Політика історії», пов'язані з поняттям «подолання минулого». Зокрема в Німеччині в 1986-1987 рр. між істориками точилася постійна дискусія щодо злочинів, скоєних нацистами за часів Третього рейху. В ній використовується нова концепція «історичної політики» як можливість впливати на історичні інтерпретації політичних дебатів.

На думку польського вченого М. Ціхоцького, історична політика є постійним стимулом дискусії про минуле через різні форми інституалізації. За його словами, «ми не можемо залишити історію історикам, пам'ять повинна бути живим матеріалом будь-якої політики. Політика минулого – це політика сьогодення» [32].

На думку російського дослідника А. Міллера, політична суть цього явища полягає в тому, що, це не лише різні інтерпретації минулого в рамках історичної політики, а й актори, інститути та методи такої політики. У певному сенсі політика історії є частиною глобальної тенденції до політизації історії та є одним із прикладів дедалі більшої уваги політиків-практиків і дослідників політики пам'яті.

Як вважає польський вчений Р. Траб, політика пам'яті – це будь-який навмисний і офіційно законний акт політиків і чиновників, спрямований на закріплення, усунення чи зміну певних фрагментів суспільної пам'яті. Такі знаки, символи чи святкові дати еліти створюють у пошуках допомоги для консолідації суспільства [42].

На думку французького філософа П. Бурдьє, історія коливається між критичними дослідженнями та офіційною чи напівофіційною історією, спрямованою на управління колективною пам'яттю через участь останньої в комеморації.

За словами А. Міхніка, протягом усього ХХ ст. комуністична влада неодноразово шукала свою легітимність у нових версіях історії. Історія має навчити суспільство слухатися влади та підтримувати її ініціативи [14].

Загалом, історична політика є ширшим поняттям, ніж історія, яка служить політиці. Це поняття включає в себе передачу різноманітних спогадів і досвіду, а також забутих фактів. Політика історії також є предметом наукового дослідження, яке прагне знайти відповіді на запитання про те, як історичні пояснення перетворюються на політичну боротьбу, хто це робить, з якою метою та наслідки цього. Це політика історії та пам'яті. Політика намагається сконструювати культурну пам'ять, сформувані певний патерн політичного бачення минулого країни. Крім того, історична політика спрямована на формування соціально значущих історичних образів та образів ідентичності, які реалізуються в ритуалі та дискурсі [73].

У демократичному суспільстві історична політика аж ніяк не обмежується власне політичною сферою, у ній поряд з політиками та

публіцистами беруть участь представники інших професійних груп з різними інтересами та стратегіями розуміння історії.

Зловживання історією відбуваються не лише в авторитарних режимах, а й у відкритих суспільствах через особливі регулятивні режими, включаючи певні концептуальні обмеження та приховані механізми стимулів. Але не лише офіційні уряди, опозиційні сили та різноманітні громадські рухи залучені до конструювання прийнятних варіантів історичної пам'яті.

На думку Л. Репіної, боротьба за політичне лідерство часто проявляється як змагання різних версій історичної пам'яті та різноманітних її символів величі, або як частина історії, якою нація повинна пишатися, а якою – ні [74, с.157].

У науковому дискурсі історична політика розглядається як окремий набір компонентів. Основним змістом історичної політики є національна політика історичної пам'яті (політика пам'яті). Це меморіальні місця, меморіальні церемонії, музеї, підручники тощо. Історична пам'ять є не лише одним із основних каналів передачі минулого досвіду та свідчень, а й важливою складовою самоідентичності окремих людей, соціальних груп і суспільства в цілому. Цей вид пам'яті відіграє особливу роль у конструюванні сучасних соціальних груп.

Отже, політична маніпуляція історичною пам'яттю є потужним засобом контролю індивідуальної та суспільної свідомості.

Історичну політику проводять її суб'єкти. Це, зокрема, Президент, Парламент, Уряд, Академія наук та інші державні установи. Крім того, це громадянське суспільство в різних об'єднаннях та організаційних формах, у тому числі релігійні організації, незалежні засоби масової інформації. Серед самих істориків виділяють активістів історичної політики. Водночас політичні партії часто непрозоро фінансують «правильні» історичні дослідження. Для такого фінансування використовуються кошти державного бюджету, які контролюються політичними силами влади. Слід зазначити, що історична політика України має свої особливості, адже українці перебувають на етапі

створення цивілізованої держави. Крім того, існує етнічна, мовна, релігійна та інша неоднорідність українського населення. Мова йде про існуючий регіоналізм, національну економіку, національну свідомість (ідентичність), українські цінності, національні ідеї тощо. Після 1991 року громадянське суспільство перебувало в стадії становлення [63].

Травма, трагедія та перемога – базові принципи побудови образів пам'яті в побудові української політики пам'яті. Образи травми минулого концептуалізують політику пам'яті нації, а перемога її героїзує. Окремі епізоди минулого впадають у «тиху змову» (намагання колективної пам'яті не згадувати найболючішу травму). Водночас політика пам'яті – це трансляція історичного досвіду, часом сильно травмованого. Для унеможливлення повторної травматизації використовується свідоме усвідомлення зони «мовчазної змови».

Політика пам'яті відображається через:

- досвід суспільства;
- сучасний стан його основних інститутів;
- його соціально-політичну структуру;
- баланс соціальних сил;
- переконання та оцінки держави та політичних лідерів.

Репрезентація минулого відбувається у формі різноманітних практик:

- вербальних (промови політичних лідерів, підручники, розповіді тощо);
- візуальних (національні знаки, пам'ятники, музеї тощо);
- ритуальних (паради, свята тощо) [81].

Італійський вчений К. Фогу називає три основні чинники, які впливають на смислове конструювання пам'яті:

1) політичне середовище країни та роль пам'яті в легітимізації політичних партій та їх лідерів;

2) структура власності засобів масової інформації, яка функціонує з місією свободи слова, і при цьому стимулює інституціоналізованих форм пам'яті;

3) пріоритети зовнішньої політики, за якими окремі країни та політичні сили можуть організувати зміни політики пам'яті.

До цих чинників дослідники також відносять: тип політичної системи, ступінь теоретичної обґрунтованості тієї чи іншої версії минулого, вибір журналістів, професійний рівень політиків, застосовувані політичні прийоми, розвиток політичної культури, політичну свідомість громадян, особистісні якості об'єкта (довірливість, звички до покори) тощо [10].

Однією з головних функцій державної політики пам'яті є:

- сприяння утвердженню зовнішньо- та внутрішньополітичної легітимності державного устрою (існування держави та політичних народів, суверенітету, «історичних прав» у формі існування державного устрою, території тощо);
- формування офіційної ідеології національно-державного будівництва («національних ідей»);
- забезпечення загального громадянства та лояльності до держави, консолідація суспільства навколо основних пріоритетів розвитку;
- громадянське виховання політичної свідомості та її мобілізація в реалізацію пріоритетних завдань;
- конструктивне успадкування від різних вікових груп, як передумова відтворення суспільного життя та національних традицій;
- організація поширенню (пропаганди) суспільно значущих знань про національно-історичні події та процеси в країні та за її межами, сприяння розвитку загальноосвітнього та культурного рівня свідомості громадян;
- участь у впровадженні безпеки (завдяки заходам гуманітарної та інформаційної освіченості, а також військово-патріотичного виховання громадян) і сприятливих зовнішніх умов для існування держави [79].

Реалізація політичної пам'яті передбачає вирішення таких основних завдань:

- визначення змістовних пріоритетів та організаційно-правових засад реалізації Державної пам'ятної політики, відповідно до стратегічних потреб розвитку України та її суспільства;

- організація наукової, інформаційної, аналітичної, меморіальної, громадсько-політичної, культурно-просвітницької та іншої діяльності, спрямованої на формування та утвердження національної пам'яті;
- сприяння процесу державотворення, суспільної злагоди, громадянської солідарності, патріотизму, неподільного гуманітарного простору та формування міжрегіональної інтеграції в Україні;
- збереження духовних і матеріальних носіїв пам'яті минулого, відповідно до чинного законодавства України, для участі у формуванні національної пам'яті українського народу для нинішніх і майбутніх поколінь;
- відновлення історичної справедливості щодо жертв незаконних і антигуманних діянь та подій в минулому;
- забезпечення відповідних місць для прищеплення наукових знань про минуле на всіх рівнях освіти гуманітарної роботи з громадянами України;
- поширення об'єктивної інформації про минуле українського народу та його ролі у зміцненні людського цивілізаційного становища в Україні;
- сприяння українцям за кордоном у збереженні національної пам'яті як невід'ємної складової національно-культурної ідентичності відповідно до норм міжнародного права та добросусідства;
- забезпечення інформаційної безпеки, суверенних прав, територіальної цілісності України та її інтеграції в європейський гуманітарний простір [67, с.135-158].

Інструментарій політики пам'яті включає законодавство, правові санкції, пам'ять, освітні ресурси, медіа-проекти та багато інших способів створення історичних образів та суспільної пам'яті. Однак яким би не був зміст нових стандартів і правил політичного життя, реалізація інновацій завжди буде суперечити традиційним елементам політичної культури (отже – політичної моделі пам'яті). У процесі трансформації традиційних політичних норм у «сучасні» норми, відбувається розпад політичної культури та зміна її структури. Традиційні ідентичності ставляться під сумнів і поступово втрачають своє значення, що робить сенс держави та громадянства вразливим.

Це супроводжується збільшенням дистанції між політичними світами політичних суб'єктів, що ускладнює, а іноді й унеможлиблює належне узагальнення підтримки «нових» політичних структур і відповідних моделей пам'яті [49].

Тому можна узагальнити, що політика пам'яті – це процес конструювання образів минулого, які резонують з настроями (і певними політичними силами) часу. Саме в цьому полі інформаційних символів відбувається так звана «битва минулого», де жорстко стикаються інтереси різних соціальних класів і політичних акторів. Хоча в територіальному вимірі вона є постійним елементом культурного ландшафту, частиною тих концепцій, які формують самосвідомість людини в процесі соціалізації в певному регіоні, історична пам'ять у територіальному вимірі є надзвичайно складним феноменом суспільної свідомості, як в області соціальної психології, так і в області ідеології.

Таким чином, феномен включає як матеріальні залишки минулого, так і відповідні символічні, міфологічні та історіографічні прояви. Кожна історична спільність, і регіональна спільнота – не виняток, це мікрокосмос, що існує в часі та просторі, на кожному етапі свого розвитку сформувалася символічна система, яка більш-менш успішно розшифрована наступними поколіннями. На думку Ю. Шаповала, щільність і живучість історичної пам'яті залежать від ступеня розвитку регіонального суспільства та якості сформованої суспільно-політичною думкою колективної самосвідомості.

1.2. Прагматичні особливості еволюції політики історичної пам'яті

Як продукт психоісторичного розвитку пам'ять у суспільстві є динамічною. Дискурс історичної пам'яті формується її історичними змінами, і історичний контекст, у якому вона розвивається, відіграє дуже важливу роль. У західній науковій думці, з одного боку, факт існування дискурсу історичної пам'яті трактується як ознака його зникнення та втрати (П. Нора), а з іншого боку, оскільки пам'ять набуває величезних доказів своєї важливості в сучасному суспільстві [14].

Поява та популяризація аудіовізуальних засобів масової інформації протягом ХХ століття вплинула на популярні стандарти контролю пам'яті. По-перше, збільшилася кількість і різноманітність джерел свідчень про минуле, по-друге, змінилися типи соціального і культурного відтворення. На думку О. Нагорної, власна пам'ять про події чи думки про них, сформовані внаслідок історичної науки, замінюються яскравішими, виразнішими романними чи кінообразами [9].

Американський історик культури та літературознавець В. Дж. Онг пропонує чотири стадії формування пам'яті: від повторення (етап усної традиції), відновлення (культура рукописів) і реконструкції («галактика Гутенберга») до деконструкції та антипам'яті (культура медіа) [18].

Перший етап формування історичних уявлень про пам'ять пов'язаний з усними переказами та ексклюзивним місцем пам'яті. «Минуле існує тут, щоб воно продовжувало зберігатися в живій пам'яті, і пам'ятатимуть його доти, доки воно служитиме потребам сьогодення» [18]. В епоху усних переказів колективна пам'ять була основною ознакою приналежності до тієї чи іншої групи. У дописемну епоху «місця пам'яті» або мнемотехніка відігравали надзвичайно важливу роль, оскільки посилювали присутність минулого в теперішньому і вплив минулого в теперішньому.

Другий етап еволюції уявлень пов'язаний з культурою почерку. На цьому етапі «концепція пам'яті як повторення поступово замінює концепцію пам'яті

як воскресіння». В. Онг визначає рукописну культуру як «культуру пам'яті, відмінну від культури прогресивного забування», в якій «воскресіння старої мудрості», пов'язане з постійною небезпекою втрати знайденого» [18]. Якщо на першому етапі гарантом пам'яті був колектив, то тепер таким гарантом є індивідуальне зусилля автора, який володіє всією мудрістю вислову.

Третій етап — це розквіт «Галактики Гутенберга», — сказав Онг. Саме на цьому етапі писемність впливає на колективну ментальність, опосередковує пам'ять, і відтепер минуле не воскрешає, а реконструює. Ця реконструкція зачіпає цілі масиви існуючих текстів із подальшим накладанням «часових масштабів подій, виділених завдяки історичній пам'яті». Дослідники вважають, що на цьому етапі історія неминуче стає сентиментальною і зростає роль «збуджуючих чинників історичної свідомості та пам'яті» [18]. В. Онг зазначає, що колективна пам'ять про культуру «Галактики Гутенберга» — це меморіали, тексти епохи, видатні постаті, революції, війни, національні піднесення та відкриття. Згадується надзвичайне, гротескне, геніальне, «Культура творить історію і не чекає просвітлення минулого» [18].

Останнім, четвертим, гіпермодерним етапом є медіакультура, культура електронного відтворення та використання інформації. Текст на цьому етапі лише показує ідею та те, як ця ідея колись була виражена. Колективна пам'ять зводиться до «калейдоскопічного набору переміщених образів», який стає «місцем псевдопам'яті» [18]. Автор стверджує, що проблема вшанування в епоху медіакультури полягає в тому, що пам'ять деморалізує. У результаті визнання стає повністю віртуальним і залежатиме від популярних імпульсів, бажаних ефектів чи напрямків. Пам'ять більше не є здатністю, більше не є свідомою пам'яттю, а стала невідомими гігабайтами, зменшуючи багатство людської цивілізації (книги, картини, музичні твори). Натомість, стрімко збільшується кількість, так званих «інфлюенсерів», які, в свою чергу, нав'язують свою точку зору іншим.

Під час повномасштабної військової агресії, багато українців виїхали закордон, у пошуках спокійного життя. Велика більшість українських біженців

знайшли собі прихисток в Польщі. Але, як ми бачимо, не всім полякам це до вподоби. Для прикладу, ми можемо взяти відомого польського блогера Якуба Чароджея, який негативно висловився в сторону українців, які приїхали в Польщу в пошуках прихистку, прирівнявши їх до собаки, яка кусає руку, яка його годує. Він також виразив своє невдоволення тим, що на вилицях Польщі висять українські прапори та лунає патріотична українська музика. Як ми можемо побачити зараз, Якуб такий не один. Багато людей, яких дратують українці, наша мова, культура, наші пісні і головне наша національна символіка. Але зараз, я не за суджую поляків, які так чи інакше ставляться до українців, адже у кожній нації є погані та хороші люди, і ми не виключення. Багато українців не цінять ту доброту, яку до них проявляють інші народи, особливо поляки, тим більше, ми ж не знаємо, як би ми реагували на таке, як би були на місці поляків.

Таким чином, дослідники дійшли висновку, що медіакультура небезпечна для традиційного вшанування, оскільки призводить до деконструкції пам'яті, втрати пам'яті [10].

У своїй книзі «Історія як мистецтво пам'яті» П. Хаттон стурбований тим, що соціальна здатність пам'яті зрештою буде підірвана постмодерністською історіографією. Заперечуючи те, що пам'ять може бути способом вивчення історії, постмодерна історіографія наполягає на тому, що завдання історика полягає не в реконструкції чи пригадуванні минулого, а в аналізі історії колективної пам'яті та її подальшій деконструкції. Небезпека, на думку П. Хаттона, полягає в тому, що «діти більше не матимуть відчуття «містицизму минулого», у них не буде інтересу, вони не стануть професійними істориками чи хранителями пам'яті»[17].

Є й протилежні позиції. Постмодернізм вважається періодом подолання розриву з традицією, що привів до сучасності, а ХХ століття відоме появою «індустрії пам'яті», оскільки в жодному іншому періоді не було так багато музеїв, архівів і меморіалів [6].

Історик Принстонського університету А. Маєр наголошує, що сучасне зростання суспільної колективної пам'яті неминуче збільшить фонд пам'яток та історичних музеїв у світі: «Цю тенденцію не можна вважати політично невинною, а також її не можна розглядати як історично вигідну, оскільки вона призводить до фальшивих людських істот раціонального потенціалу» [6]. Створення «індустрії пам'яті» стало можливим завдяки зростанню впливу ЗМІ на масову свідомість. Увага ЗМІ до проблеми «історичної пам'яті», популярності окремих «місць пам'яті», історичної символіки є зрозумілими, це демонструє зв'язок між комерцією та історичною пам'яттю, минуле стає товаром [6].

В. Шликов також зазначає, що спогади в епоху медіакультури не поширюються, а продаються: «Чим дорожчі спогади, тим дорожчі деталі встановлення, припущення, скандальні спростування, різні культурологічні дослідження, медіа-аватарки. у фільмах і романах навколо них» [18]. Автори наголошують, що медіакультура відродилася в результаті повсюдного сенсаційного попиту на історію спадщини, сформованого постмодерністською політикою «все дозволено». Вона стає історією, байдужою до живої історії, повна електронізація пам'яті призводить до того, що потреба щось згадувати чи пригадувати зникає [18].

Спогади про культурно-символічні хронографи епохи omnimedia культури перетворюються на безлику інформацію, яку можна копіювати, видаляти, архівувати, кодувати або переписувати. Роман Дж. Орвелла «1984» доводить цей процес до крайності, коли всемогутнє Міністерство правди знищує та фальсифікує документи, переписує книги, перейменовує вулиці та міста, фальсифікує дати та характер подій. Минуле постійно виправляється і трансформується відповідно до політичної системи при владі. Експерти попереджають про небезпеку маніпулювання історичною пам'яттю в політичних цілях.

За визначенням політолога Дж. Рюсена, у суспільстві можна спровокувати «кризу історичної пам'яті». Він пропонує наступні типи криз:

нормальний, критичний і катастрофічний. Звичайні кризи пов'язані з невеликими змінами, які долаються властивим потенціалом історичної свідомості. Критичний – супроводжується фундаментальними змінами, формуванням нового типу історичної свідомості, результатом чого є зміна історичної пам'яті та психологічних форм її збереження та принципів визнання. У зв'язку з катастрофічною кризою, яка перешкоджає відновленню ідентичності, сам процес формування історичного сенсу стає підозрілим, а живий історичний досвід сприймається як травма, катастрофа [14].

В умовах інформаційної глобалізації історична пам'ять стала одним із елементів захисту державних механізмів, а її стан пов'язаний з моральною відповідальністю політичних і творчих еліт перед суспільством. Неоднозначність і фрагментарність життя в епоху медіакультури, невизначеність майбутнього спонукають людей повертатися в минуле, що зумовлює сьогодні інтерес багатьох людей до історичної пам'яті.

Питання ідентичності індивідів і груп стає питанням їхньої колективної свідомості. Щоб уникнути двозначності в постмодерному світі, люди вірять у спрощені одновимірні ідеї, які часто поєднуються зі звинуваченнями проти інших груп, народів і націй. Суперечності в соціокультурних матрицях, які використовуються для визначення етнічної, расової, релігійної та групової ідентичності, іноді заперечуючи одна одну, стають цариною маніпуляцій і спекуляцій. Майже кожна соціальна група, нація, нація претендує на участь у всесвітній славі, намагаючись досягти загального визнання фактів своїх страждань і поневірянь [6].

Надмірне засудження і надмірне вихваляння минулого однаково небезпечні, якщо стають самоціллю. Зі збільшенням кількості меморіалів, монументів і пам'ятних знаків також існує загроза недооцінки історичною пам'яттю головних подій і знаменитостей, що зрештою призведе до «інфляції валюти безсмертя» [6].

Висновок до розділу 1.

Отже, політика пам'яті – це процес конструювання образів минулого, які резонують з настроями (і певними політичними силами) часу. Саме в цьому полі інформаційних символів відбувається так звана «битва минулого», де жорстоко стикаються інтереси різних соціальних класів і політичних акторів. Хоча вона є постійним елементом культурного ландшафту в територіальному вимірі та частиною тих концептів, які формують індивідуальну самосвідомість у певному регіональному процесі соціалізації, історична пам'ять у територіальному вимірі є надзвичайно складним соціальним феноменом. Свідомість, як у сфері соціальної психології, так і в сфері ідеології

Таким чином, феномен включає, як матеріальні залишки минулого, так і відповідні символічні, міфологічні та історіографічні прояви. Кожна історична спільнота, і регіональна спільнота не є винятком, є мікрокосмом, що існує в часі та просторі, на кожному етапі її розвитку формувалася символічна система, яка більш-менш успішно розшифровувалася наступними поколіннями.

На думку Ю. Шаповала, щільність і живучість історичної пам'яті залежить від ступеня розвитку регіонального суспільства та якості сформованого суспільно-політичною думкою колективного самоусвідомлення.

Американський історик культури та літературознавець В. Дж. Онг запропонував чотири стадії формування пам'яті: від повторення (стадія усної традиції), відновлення (стадія культури рукописів) і реконструкції (стадія «Галактики Гутенберга») до деконструкції та контрпам'яті (стадія медіакультури).

В умовах інформаційної глобалізації історична пам'ять стала одним із елементів захисту державного механізму, а її статус пов'язаний з моральною відповідальністю політичних і творчих еліт перед суспільством. Неоднозначність і фрагментарність життя в епоху медіакультури та невизначеність майбутнього спонукають повертатися до минулого, що й визначає сьогодні інтерес багатьох людей до історичної пам'яті.

РОЗДІЛ 2. Історичні засади еволюції сучасних українсько-польських відносин

2.1. Історичний дискурс україно-польських відносин до здобуття Україною незалежності

Системні зміни, що відбулися в Україні на початку 1990-х років, характеризуються кардинальною зміною статусу всіх соціальних груп, розпадом старих і формуванням нових суспільних відносин.

Євроінтеграційний процес приділяє особливу увагу транскордонним та прикордонним сферам, однією з яких є українсько-польський кордон. Ця територія характеризується не лише вищезазначеними змінами в соціальній структурі, але також специфічними та унікальними інститутами, що характеризуються розвитком соціальної та національної політики, а також релігійними та мовними характеристиками. Специфіка краю відображена в унікальній моральній самоідентифікації його мешканців, міжнаціональному впливі між двома найбільшими прикордонними громадами – Україною та Польщею [24].

У довгій історії спільного проживання українців і поляків на цих територіях їх об'єднує не тільки спільна історія, суміжні народи мають близькі та легко зрозумілі мови, споріднені культури, спільне расове походження та дуже схоже мислення. Тому на прикордонних територіях роль окремих осіб як представників двох держав є найважливішим і вирішальним чинником сучасних добросусідських відносин, на національному рівні – міжнародних відносин.

Проте, попри сучасну, доволі теплу, добросусідську атмосферу українсько-польських відносин, усе це не позбавлене негативних стереоскопічних ефектів. Соціально-історичні типи, глибоко вкорінені, виникають на попередніх етапах історичного розвитку, в попередніх поколіннях і зберігаються донині. Слід зазначити, що поки що саме через

призму цих стереотипів сприймається пересічний українець чи поляк і країна в цілому.

За останні кілька десятиліть було зроблено багато важливих кроків у напрямку подолання спадщини негативної історії, насамперед щодо усунення негативних стереотипів один про одного в свідомості людей наших сусідів. Але в той же час ми також добре усвідомлюємо, що поки рано говорити про їх остаточне викорінення. Негативні стереотипи поляків в українській свідомості, як і негативні стереотипи українців у польській свідомості, зумовлені переважно частими міжнародними конфліктами, війнами та територіальними суперечками [104].

Негативні стереотипи українців впливали з оповідань про Хміля Никиту та гайдамаків і були посилені завершальними подіями Другої світової війни та волинськими подіями середини 1940-х років. У Західній Україні, коли закривалися українські школи, культурно-освітні заклади, православні храми та сільські поселення на східних прикордонних територіях II Речі Посполитої, образи сусідів Польщі викликали гноблення українців. Мирний час було зруйновано. Під час війни польське підпілля знищувало українську інтелігенцію, а нова польська влада після війни проявила своє ставлення до українців під час операції «Вісла» [25, с. 103].

У тоталітарний період негативні стереотипи двох народів один про одного ще більше зміцнилися завдяки антипольській пропаганді. Антиукраїнська пропаганда в Україні та Польщі, особливо шляхом фальсифікації та спотворення історії. У свідомості поляків українці все ще залишаються найгіршими «націоналістами», а українці видаються для поляків найлютішим ворогом і причиною їхнього нещастя [11, с. 5-11].

Наприклад, згідно з соціологічним опитуванням 1991 року, лише 9% поляків висловлювали симпатії до українців, 38% – захоплення, 53% – байдужість.

На жаль, сучасні українсько-польські відносини не змогли повністю подолати та відкинути всі негативні стереотипи у свідомості обох народів. Основними причинами цього є такі причини:

- досить важко подолати синдром упередженого ставлення у свідомості старших поколінь, це потребує багато часу, іноді навіть поколінь;

- негативні стереотипи щодо українців, що склалися в Польщі. Враження підкріплюються різними екстремістських і націоналістичних угруповань та публікацій у пресі (хоча слід підкреслити, що їх все рідше можна побачити в польському суспільстві). Прикладом може бути діяльність Перемишльської прикордонної організації;

- певна недовіра до доброї волі іншої сторони щодо зміцнення співробітництва та дружніх відносин;

- поляків відлякує відсутність економічної та культурної привабливості України. Польща ніколи не вказувала Україну як фінансового чи технологічного партнера, всі надії Польща покладає на Захід;

- для польського суспільства, яке є переважно католиками, православними та греко-католиками, релігійна ситуація в Україні особливо складна для розуміння, тому релігійний фактор має малий вплив на суспільну свідомість [30, с.159-160].

З іншого боку, хоча історично Польща претендувала на те, щоб бути опорою християнства, сьогодні вона розглядається як посередник між західноєвропейською цивілізацією та східною Європою. У цьому сенсі Україна залишається у свідомості поляків країною, яка захоплює Польщу – країною західної цивілізації та процвітання [9, с. 10-11].

З'являється все більше нових позитивних думок і стереотипів. Таким чином, у сучасних українців поляки асоціюються з економічними успіхами, успіхами реформ, добробутом і стабільністю. Для Польщі українці – чесні, працьовиті та гостинні сусіди, а Україна – стратегічний партнер. Є чітка тенденція позитивного сприйняття поляками українців і навпаки. Зокрема, соціологічне дослідження, проведене в Україні у 2000 році, показало, що

Республіка Польща все більше сприймається як добрий сусід, а типовим поляком вважають релігійну людину, яка також є підприємцем [6, 19].

Зрештою, польське сприйняття українців також суттєво змінилося за останні 20 років. «Західняки – криваві вояки УПА, східняки – російські комуністи», типове мислення пересічних поляків 15 років тому поступово забувається. Сьогодні Україна – це Андрій Шевченко, Віталій та Володимир Клички, Євро-2012, Травень та Гідність. Важливим фактором гармонійного розвитку міжособистісних стосунків є подолання негативних стереотипів і створення нових, більш позитивних взаємовідносин у свідомості сусідів. Інституційний елемент міжособистісного впливу багатовимірний і багатовимірний, і саме цей факт сприяє духовності. Примирення українців і поляків, злиття двох культур [30, с. 312].

У контексті українсько-польських відносин дуже важливу роль відіграють і відіграватимуть у майбутньому міжособистісні стосунки. Від них залежить успішне взаємопроникнення та взаємозбагачення культур, гармонійний розвиток сусідніх країн, а відтак інтеграція двох суспільств у культурний простір Західної Європи та світу.

Особливо гострою, а тому важливою є міжнародна угода про українсько-польський кордон, адже саме тут зароджується найяскравіший історичний стереотип, що поляки – це українці, а українці – це поляки. Національний менталітет і національна самоідентичність мають великий вплив на соціальні стереотипи, збереження або подолання. Фактори формування самоідентичності, які безпосередньо впливають на національну свідомість і менталітет, можуть бути внутрішньо орієнтованими (лінгвістика, антропологія, психоповедінкові) або зовнішньо орієнтованими (функція-організація, національна політика, історія, культура, фізичні особи, регіони, релігія) [31, 7].

Як відомо, етнічні меншини: українці в Польщі та поляки в Україні є важливими соціальними групами на кордоні України та Польщі, здатними суттєво впливати на міжнародні відносини. «Культурологічна» поведінка може бути історичним чинником самоідентифікації поляків і українців на

прикордонних територіях. Яскравим позитивним прикладом може бути історія союзу України та Польщі проти більшовиків та союзу Семена Петлюри та Юзефа Пілсудського. Історики обох країн провели численні наукові зустрічі, присвячені цим подіям. Їх результатом стала розробка та презентація цілісної методики оцінки спільної, хоч і суперечливої, але водночас активної співпраці в історії Другої Речі Посполитої та УНР, слід звернути увагу на важливість історії та традиції, які можуть і повинні примирити українців і поляків [26, с. 46-48].

У розкритті та популяризації цих традицій важлива роль спільного історичного українсько-польського позитивного елемента належить окремим історикам та науковим колам, а також спеціальним державним інституціям. На загальнокультурну та особистісну основу етнічної самоідентичності впливають родина, регіональна культура, освіта, державна пропаганда [43, с. 477]. На етнічну самоідентичність також впливає економічний статус етнічних груп. Особливу увагу слід звернути на мовні, регіональні та релігійні фактори. На українсько-польському порубіжжі вони є тісно пов'язаними і, безперечно, головним чинником функціонування етнічних спільнот. На основі аналізу взаємовідносин між локальними та етичними спільнотами Д. Бояковський стверджує, що вони взаємодоповнюють Природу польсько-українського кордону, а ми маємо справу з дуже фрагментованими етнічними спільнотами в обох частинах, це означає, що місцеві фактори є особливо важливими у визначенні етнічних відносин [45, с. 67].

Крім того, беззаперечно, що церква є консолідуючим фактором в обох випадках: для української меншини в Польщі та для польської меншини в Україні, незалежно від часу, відстані та процесу асиміляції.

Враховуючи регіональну специфіку українсько-польського порубіжжя, ми значно розширюємо кругозір спостереження щодо питання етнічної самоідентифікації українців і поляків на прикордонні, розуміємо причини суспільних стереотипів, можливості їхнього впливу, створюючи сприятливі умови для майбутніх досліджень в інших прикордонних регіонах. Національна

політика України передбачає запобігання етичним суперечкам і конфліктам, застосування багатостороннього підходу до расових та етнічних питань, забезпечення расової злагоди та подолання расової недовіри [22, с. 478-479].

Ще один важливий фактор, який має значний вплив на етнічні та міжособистісні стосунки, – політика пам'яті. Одразу слід підкреслити, що існує багато термінів і категорій «політики пам'яті». Німецький історик Ю. Русен стверджував, що під політикою пам'яті слід розуміти минуле, все ще актуальне у відповідних сучасних процесах життєдіяльності внаслідок розумової діяльності [29, с. 220].

Таким чином, сукупність уявлень і знань про минуле, що існує в індивідуальній і колективній свідомості, включає такі аспекти: споконвічний, іконографічний, емоційний. У цьому контексті «популярне знання минулої соціальної реальності» означає «історичну пам'ять».

Українці та поляки мають багато спільних аспектів історії та по-різному ставляться до них через національні та духовні призми, що призводить до того, що історична пам'ять поляків та українців за кордоном часто є не сполучною, а роз'єднуючою ознакою. У зв'язку з цим слід вважати українсько-польську співпрацю в культурній сфері особливо важливою та актуальною на прикордонних територіях. Саме через те, що це найгостріший прояв міжнародних суперечок, зарубіжні країни найбільш чутливі і реагують на невеликі зміни в національній політиці різних країн, а також є пробним каменем міжнародних відносин.

Говорячи про історичну пам'ять та її вплив на українсько-польські відносини, слід виділити так звані «гарячі точки» спільної історії, які роз'єднують українців і поляків, але неминуче об'єднують українців і поляків, вирішують складні проблеми, шукаючи спільних відповідей.

Слід погодитись з видатним істориком Р. Трабі, який вважає, що на порядку денному немає спільного європейського простору для обговорення політики пам'яті та конструювання колективної пам'яті [38]. Це простір, де

можна вести бесіди та знаходити взаємоузгоджені відповіді на спірні питання. На жаль, у таких розмовах немає українських чи польських істориків.

На думку С. Трояна, коли ми говоримо про політику пам'яті, маємо на увазі процес створення чи конструювання «культурологічної» серії відповідно до настроїв часу. У цьому сенсі особливого значення набуває національна політика щодо формування політики історичної пам'яті, а через неї іміджу країни-сусіда, або в даному випадку Польщі, для українців та України для поляків. Не є перебільшенням те, що обидві сторони докладають досить успішних зусиль у напрямку зазначеного міждержавного співробітництва. Водночас бачимо символічність особливого становища прикордонних територій, що є проявом гармонійної державної політики України та Польщі у створенні спільної позитивної історичної пам'яті двох народів [15].

Постановка на найвищому національному рівні одного з найскладніших питань минулого – українсько-польського конфлікту, який мав місце на завершальному етапі Другої світової війни, став символом послаблення українсько-польських відносин, символом історичного консенсусу. Україна та Республіка Польща спільно відкрили пам'ятник українсько-польського примирення 11 липня 2003 р., на Волині у селі Павлівка і вшанували пам'ять загиблих, поклавши край багаторічній суперечці. Примирення між двома народами свідчить про те, що у відносинах між двома країнами з'явилася нова позитивна тенденція, а відносини між двома країнами, які на початку нового тисячоліття часто називають «добрими сусідами», також є стратегічними [37, с. 197].

Підсумовуючи, слід погодитись з С. Трояном у тому відношенні, що політика пам'яті двох країн має ґрунтуватися не на міфах і прийнятті різних точок зору, а на максимально можливому дослідженні всіх складнощів й тонкощів історичних процесів, особливо тих, що стосуються спільного минулого, яке часто є суперечливим [39, с. 310].

У цьому сенсі історична пам'ять як інструмент є важливою основою добросусідських відносин і важливою частиною українсько-польських відносин

на транскордонних територіях. Сьогодні найважливішим завданням культурної політики України та Республіки Польща є перехід від дискусії навколо історичної історії та її оцінки до створення спільного простору порозуміння та створення нової соціальної пам'яті.

У період незалежного посткомуністичного розвитку Україна та Республіка Польща зробили важливі кроки у встановленні міжнародної угоди на національному політичному рівні, що позитивно вплинуло на особистісні та міжособистісні стосунки простих українців і поляків. Разом із міжнародними угодами руйнуються негативні суспільні та національні стереотипи, які перешкоджають гармонійній добросусідській співпраці.

2.2. Історичні проблеми та політика державної пам'яті в українсько-польських відносинах (1991-2014 рр.)

Досліджуючи польсько-українські відносини після здобуття Україною незалежності, можна визначити різні дослідницькі перспективи та споріднені методи. Однією з них є спроба накласти на хронологію польсько-українських двосторонніх відносин аналіз історичних тем і контекстів історичної політичної актуальності, які виникли в цих відносинах.

Обидві країни в пострадянський період звільнили історичний дискурс від жорстких обмежень і зруйнували деякі міфи про спільну історію. Вони також оприлюднили ще одну історичну пам'ять, яка культивується в діаспорі, а також частину так званої комунікативної пам'яті, що передається на сімейному рівні. Нові історичні дослідження частково відображені в спробах моделювання історичної пам'яті та історичної політики. Однак не всі – часто нові міфи створюються для нових політичних і соціальних ситуацій, а не для старих [53].

Небажання істориків згадувати поняття «історична політика» пояснюється негативною асоціацією з історичною пропагандою комуністичної доби. Багато істориків вважають це твердження суперечливим. Прагнення істориків полягає в тому, щоб усвідомити «правду», а польське слово «політика» не лише польською, а й українською мовою більш чітко вказує на те, що групи, залучені до маніпулювання, реалізації певних поточних інтересів, зокрема досягнення цілей (зазвичай, розрахований на основі політичного успіху певних формувань). Тому вважається, що невід'ємною характеристикою політики є маніпулювання.

Таким чином, історична політика характеризується маніпулюванням історичними фактами. Під так званою історичною політикою розуміється діяльність політичних суб'єктів (переважно країн), яка пов'язана з просуванням певного погляду на історію. Слід також додати, що зі зрозумілих причин це бачення є вибіркоким, оціночним і сильно наративним, тобто об'єднує розрізнені факти в одну велику історію. Це «пропагування певного погляду на

історію» у випадку реалізації державною історичної політики має два виміри – зовнішній, спрямований проти міжнародного середовища, і внутрішній, спрямований на формування погляду на минуле громадян цієї країни.

Приклади Польщі, Німеччини та України показують, що на здійснення історичної політики головним чином впливає ступінь розвитку політичної культури та рівень розвитку громадянського суспільства, особливо України, історично-політичний етап розвитку якої є процесом державотворення. Політика пам'яті формується між історичною свідомістю (суб'єктивним елементом історичного процесу) та культурою пам'яті (можливістю формування історичної свідомості, її соціальних, політичних, культурних детермінант і практик) [4, с. 3-44].

Штефан Требст поділяє країни ЦСЄ на чотири групи:

1) країни та суспільства, де комуністичні режими вважаються чужими, а також нав'язаними в расовому сенсі (Естонія, Литва, Латвія);

2) у публічному дискурсі існує чітка присутність суперечливої оцінки комуністичного минулого суспільства без консенсусу (Польща, Україна, Угорщина);

3) оцінка чітко поляризованих країн – з одного боку, період комунізму був періодом національної модернізації (позитивна оцінка), з іншого – він функціонує як нав'язана ззовні система (Болгарія, Румунія, країни Балтії);

4) країни, де виникають нові еліти та підтримують зв'язки з комуністичними елітами, продовжують підтримувати авторитарні структури, оскільки суспільства приймають цю політику (Росія, Молдова, Білорусь та інші країни СНД).

Україна та Польща, відповідно до Требста, це країни, де культура пам'яті стала зоною конфлікту між двома політичними таборами. Те, що політика пам'яті в цих країнах з приходом до влади нових владних груп може змінюватись, означає, що двосторонні відносини також можуть бути нестабільними у тих областях, де темою чи політичною дією є спільна історія.

У польсько-українських відносинах після 1991 р. цей вимір стосується головним чином тем, пов'язаних з історією прикордонних територій: боротьба у Львові та роль львівських орлят (Меморіал львівських орлят), злочинів ОУН-УПА на Волині та питанням пам'яті жертв та також значення ОУН-УПА та її лідерів в історії Польщі та України [6; 7;].

Президентами Л. Кучмою та А. Кваснєвським значною мірою було реалізовано стратегічне партнерство між Польщею та Україною. В порівнянні з іншими двосторонніми відносинами лідерів інших країн зустрічі президентів України та Польщі відбуваються вкрай часто. Президенти намагаються вплинути на пошкваллення політичних, економічних, військових і соціальних відносин та спільних дій на міжнародній арені.

21 травня 1997 р. Президенти України та Республіка Польща підписали Спільну заяву «До порозуміння та солідарності», підкреслюючи цим велич спільного історичного досвіду – війн у XVII і XVIII століттях, антиукраїнські дії польської влади в 20–30-х роках XX століття, переслідування польського населення в Радянській Україні за сталінських часів, а також польсько-український конфлікт у 1943–1944 роках та акція «Вісла». Зміст заяви став результатом компромісу, який тривав до останньої хвилини. У початковому варіанті питання про криваві події у Волині хотіли проігнорувати. Обидві сторони погодили: «Не можна забувати жорстокість українсько-польського конфлікту на Волині, особливо 1942-1943 рр., перших років повоєнних років»[10]. Документ не привернув інтересу українських політиків, за винятком, мабуть, деяких із них, тісно пов'язаних із Західною Україною та Волинню.

Це свідчить про те, що питання історії відносин розглядається та тлумачиться по-різному залежно від того, на якій частині країни вони зосереджені. Політики на сході України не знають або знають мало про історію, яка все ще існує серед людей західної України. Натомість президент намагався діяти в загальних інтересах української держави, але водночас його

звинуватили в тому, що як політик, раніше пов'язаний із Дніпропетровськом, він не брав участі в колективній пам'яті жителів Західної України та Волині.

У Польщі зміст заяви викликав більшу політичну дискусію. Праві в Конгресі зазначали, що страждання поляків у Волині не можна порівняти з операцією «Вісла». Під сумнів також ставиться зміст твердження про комбінацію, а саме те, що твердження має слідувати за реальною комбінацією, а не передувати їй. У січні 1998 року Леонід Кучма на зустрічі з дипломатами в Україні заявив, що спільна заява Президентів України та Республіки Польща «До порозуміння та єдності» вважається однією з найважливіших дипломатичних подій 1997 року. За його словами, це подія такого ж масштабу, як, наприклад, «Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією», підписаний у травні 1997 року [11, с.4], але у 2019 році цей договір був припинений через збройну агресію Росії проти України.

Оглядаючи роки, слід зазначити, що хоча ця заява є дуже цікавою і підтверджує доброзичливість президентів, вона все ж не принесла очікуваного ефекту. Приклад із пам'ятником орлу у Львові та полемікою навколо відзначення 60-ї річниці Волинського інциденту показує, що ця заява не призведе до справжнього примирення. Але треба визнати, що президенти свого часу зробили для цього все, що могли.

24 червня 2005 року відкриття Меморіалу львівського орляка було дуже важливою подією в польсько-українських відносинах, хоч і досить символічною. Слід визнати, що всі три погоджені терміни були дотримані (1.11.1998, 13.05.1998, 21.05.2002). Під час церемонії було відкрито пам'ятник французьким піхотинцям і американським авіаторам, які стали причиною майже десятирічного конфлікту [7]. Львівська влада погодилася відновити кам'яного лева та меч-морозиво, хоча депутати міської ради бачать у них символи польського панування в Україні. Власне, суперечка тісно пов'язана з терміном «пантеон» [97].

Неодноразово представники львівської влади заявляли, що згодні відбудувати цвинтар, а не Пантеон. При цьому українська сторона не уточнила, як розуміти це слово. Слід зазначити, що польський представник не називав цвинтар пантеоном. Міжнародні стандарти вимагають створення меморіалів жертвам війни, але в документі прямо не зазначено, що пам'ятники мають залишатися незайманими, особливо коли ці меморіали вшановують жертв іншої країни, яка трактує історію конфлікту по-своєму. Конфлікт навколо цвинтаря, а це ще й дискусія про компетенцію органів місцевого самоврядування, нагадує заповнене коло. Варшава погодилася з Києвом, але остаточне рішення приймав Львів (як адміністратор цвинтаря). Київ не зміг змусити Львів прийняти рішення раніше під час переговорів на центральному рівні [6, с.61-66].

Таким чином, провінційний конфлікт став конфліктом між двома країнами, хоча спочатку двома сторонами були не столиці двох держав, а столиця Польщі – Варшава та «провінція» України – Львів. З польського боку, яка вперто й наполегливо бореться за власну мету (повернення кладовища до первісного стану 1920-х років), переведення суперечки з локального на міжнародний рівень, до діалогу долучився лише Київ. Київ не зрозумів «провінційного» менталітету і погодився з пропозицією Польщі більше, ніж Львів [13].

Суть цієї справи також у ментальності, ставленні до історії та процесу зміцнення національної ідентичності. Для цього процесу дуже важливим є ставлення до предків і могил героїв. На жаль, у свідомості багатьох поляків конфлікт став символом українсько-польських відносин між 1995 і 2005 роками. Цей конфлікт показує, як проблеми локального значення можуть перетворитися на глобальні.

Наступні кілька років були пов'язані зі зниженням динаміки зустрічей. Україна постійно бореться з газовою кризою та внутрішньою змовою. Нові парламентські вибори поглибили нестабільність. Наприкінці лютого 2006 року президент Лех Качинський відвідав Україну з офіційним візитом. Під час цієї

зустрічі він провів переговори з Президентом Віктором Ющенком, Прем'єр-міністром Юрієм Єхануровим і керівниками блоку Юлії Тимошенко, а також поклав квіти Пам'ятнику жертвам Великого голоду 1932-1933 років, на могилі польських вояків та українському поету Василю Стусу.

За часів президентства Леха Качинського польська дипломатія і сам президент кілька разів стикалися з історичними політичними дилемами. Варто згадати три основні події. 13 травня 2006 року президенти Польщі та України з дружинами беруть участь в урочистостях у селі Павлокома з нагоди відкриття меморіалу полякам і українцям, які вбивали один одного під час Другої світової війни [14]. Село Павлокома розташоване на правому березі річки Сіон (Жешувський повіт) і оточене селами з більшістю польського населення. З цим селом пов'язана серія польських самооборонних операцій під час Другої світової війни. Кульмінацією став злочин 3 березня 1945 року, вчинений загоном Йозефа Бісса та польською самообороною навколишніх сіл проти жителів української Павлокоми. У результаті, за різними підрахунками, ймовірно, загинули від 150 до 366 осіб. У своїй промові Президент Республіки Польща зазначив: «Наш народ показує світові, що в історії немає нездоланного зла. Тут, перед павлокомським хрестом, і перед волинським хрестом, на Поділлі та в багатьох трагічних місцях нашого минулого ми виражаємо пам'ять і надію. Це наша спільна відповідальність, яку ми передаємо молодому поколінню. Несімо цей спадок у майбутнє й ми, поляки й українці, і завжди знаходимо лише найкраще в собі. Уміймо милосердно й відважно молитися до Бога: «Прости провини наші, як і ми прощаємо кривдникам нашим. Про це я прошу» [59]. У цьому святкуванні Лех Качинський зіткнувся з так званою спільнотою пограниччя (Kresowiacy), яка вважає, що згода на встановлення меморіалу жертвам українського конфлікту прирівнює винних до жертв.

Другою подією, яка має велике значення для історичної політики обох країн, є відзначення 65-акції річниці акції пацифікації, здійсненими українцями 28 лютого 1944 року проти поляків, які проживали в селі Гута Пеняцька. За даними розслідування польського Інституту національного меморіалу, злочин

скоїли українські вояки 4-го артилерійського полку 14-ї гренадерської дивізії СС «Галичина» під командуванням німецького капітана та частини української повстанської армії (УПА) та воєнізованих формувань українських націоналістів. В результаті цієї операції загинуло близько 850 осіб.

Питання визнання С. Бандери національним героєм стало найбільшою тінню у відносинах між Качинським та Ющенком. Віктор Ющенко порушив це питання наприкінці свого терміну. Це рішення призвело до того що поляки знову почали критикувати свого президента за його політику поступок щодо України. Для польської сторони, всупереч минулим жестам та історично пов'язаній симетрії, рішення Президента Ющенка є загадковим і дивним, що пояснюється диктатом поглядів на майбутні президентські вибори та бажанням залучити ультраправих і націоналістично налаштованих виборців із Західної України.

За часів президентства Віктора Ющенка та Леха Качинського Польща та Україна поступово слабшають на міжнародній арені. З наростанням «втоми від України» та послабленням позицій Польщі в ЄС польським політикам стає все важче боротися за інтереси України.

У 2013 році виповнюється 70 років від подій у Волині та Галичині 1943 року. Парламент Республіки Польща ухвалив резолюцію 12 липня 2013 року, в якій трагедію на Волині та Східній Галичині названо «етнічною чисткою з ознаками геноциду». Це формулювання є результатом компромісу між різними пропозиціями. У голосуванні взяли участь 442 послы (всього 460), 263 голоси «за», 33 «проти», 146 утрималися, 18 «проти» [19].

11 липня 2013 року на Волинському сквері – Жолібож у Варшаві відбулося всенародне відзначення 70-х роковин Волинської трагедії. На богослужінні, яке очолив варшавський митрополит кардинал Казимір Нех, були присутні президент та представники вищої державної влади, зокрема уряду, парламенту та сенату. У пам'ять про жертви УПА на Волинському сквері встановлено пам'ятник. В Україні відбулася друга частина національного святкування. Церемонію у Луцькому кафедральному соборі організовує

Українська Римо-Католицька Церква. Також були запрошені представники інших волинських єпархій, зокрема представники Греко-Католицької та Православної Церков Київського та Московського Патріархату. Уряд України представляв віце-прем'єр-міністр Костянтин Хрещенко. До складу польської делегації на чолі з президентом Коморовським увійшли віце-маршалок Сейму Цезарі Грабачік і віце-міністр закордонних справ Катаріна Перчинська-Наранці. Після служби в соборі на Броніслава Коморовського напав 21-річний житель Запоріжжя, який розбив яйце об плече президента.

Не дивлячись на цю неприємну ситуацію двосторонні відносини в умовах політики пам'яті залишається особливо важливими, як для українців так і для поляків. 9 квітня 2015 року президент Польщі Броніслав Коморовський виступив в українському парламенті, і наголошував на тому, що від безпеки України залежить безпека світу.

Виходячи з сьогоденної ситуації, у мене складається враження, що Броніслав Коморовський був віщуном. А й справді, Україна зараз бореться не тільки за свою свободу та цілісність, а й за безпеку Європи. Адже ми, як стіна, яка захищає їх від дикої орди. Все побудовано на власній взаємовигоді. Без їхньої підтримки нам не перемогти, але без нашої перемоги вони не будуть в повній безпеці. Добре, що більшість це усвідомлює.

2.3. Сучасний стан україно-польських відносин в політичній, економічній, безпековій та інших сферах їхньої співпраці (від 2014 року і до 2020 року)

У сучасних українсько-польських відносинах особливу напругу викликають складні історичні питання (прославлення ОУН і УПА, трагедія Волині та пов'язані з нею питання, такі як легалізація та реставрація українських пам'яток у Польщі, а також призупинення обшуків, розкопки та Меморіал полякам, убитим в Україні). Польща покладається на свою власну історичну політику щодо майбутніх відносин з Україною, вимагаючи від України скорегувати свій історичний наратив відповідно до поглядів Польщі на суперечливі історичні питання.

Якщо сутність політики пам'яті слід оцінювати з погляду звичайних громадян, а не групових інтересів, то її можна розглядати як державну діяльність у публічній сфері, спрямовану на підтримку значущого бачення «минулих» відносин у суспільстві – сьогодення – ланцюг майбутнього, збалансоване ставлення до традицій та інновацій, розуміння важливості збереження культурної спадщини [36].

Таким чином, у контексті політики національної пам'яті історична пам'ять є владною функцією, яка визначає те, як спільноти мають уявляти минуле.

Історико-політичні питання після Революції Гідності особливо важливі для України. Зі зміною посади директора Інституту національного меморіалу України змінилася і модель роботи Інституту. Інститут насамперед займається популяризацією конкретних інтерпретацій новітньої історії. Особливий акцент робиться на поширенні знань про ОУН-УПА та С. Бандеру. Теми, пов'язані з роллю ОУН-УПА у Волинській трагедії, у цьому виступі були оминуті. На цьому етапі відбулося зіткнення з польською історіографією та польською історичною політикою. Свідченням цього є постанова Верховної Ради України про статус вояків УПА (квітень 2015 року), чергова річниця Волинського інциденту у 2016 році та подальший показ фільму «Волинь» режисера Войцеха Смажовського (2016), жовтень 2015 року.

Перша з перерахованих вище подій збіглася (можливо, не випадково) з виступом Президента Польщі в українському парламенті 9 квітня 2015 року. Броніслав Коморовський підкреслив, що Польща та Україна протягом тривалого часу співзасновували, відновлювали та підтримували державу без незалежності та власну державу, а також були репресовані іноземною гегемонією. Президент Республіки Польща стверджував, що «коли Україна буде в безпеці, світ буде в безпеці», а українці, які загинули на сході країни, також захистили Європу [18].

Однак ця промова була затьмарена резолюцією українського парламенту, прийнятою в той же день, коли Броніслав Коморовський виступав у парламенті. Делегати визнали членів Організації Українських Націоналістів і УПА «борцями за волю і незалежність України». Закон закріпив їх правовий статус як учасників боротьби нації за незалежність у ХХ столітті. Законопроект вніс син командира УПА Юрій Шухевич. Законопроект також передбачає покарання для всіх, хто нехтує ветеранами та заперечує мету їхньої боротьби. На жаль, виступ Президента Польщі збігся з ухваленням закону, що було досить негативно відображене в польських ЗМІ і зменшило значення виступу Президента Коморовського у Верховній Раді України [24].

З нагоди чергової річниці інциденту в Україні Сейм Республіки Польщі 22 липня 2016 року прийняв резолюцію, в якій подію 1943 року назвав «геноцидом». Згідно з постановою, 11 липня визначено Національним днем пам'яті жертв геноциду українських націоналістів проти громадян Другої Речі Посполитої.

Проте варто зазначити, що з 2 червня 2016 року політики, церковні діячі та українська інтелігенція репрезентують звернення до польського державного керівництва, духовних і культурних діячів та польського суспільства загалом. У листі не згадується слово «геноцид», але в ньому дуже чітко висловлюється блага́ння про примирення та прощення: «Немає виправдання вбивству невинних. Ми просимо пробачення за скоєні злочини та кривди — це наш головний мотив. Просимо пробачення, а також за скоєні проти нас злочини і кривди – це єдина духовна формула, яка повинна бути духовним мотивом кожного українця і поляка, що шукає миру і порозуміння»[20]. Під документом підписалися два экс-президенти України Леонід Кравчук і Віктор Ющенко.

Серія напружених ситуацій у 2017 році завершилася дипломатичною суперечкою навколо конкурсу між Міністерством внутрішніх справ і Управлінням на розміщення символів міста колишньої Речі Посполитої на польських закордонних паспортах. Однією з пропозицій було розміщення зображення меморіалу львівського орла. Зрештою ідею відхилили. Міністр закордонних справ Вітольд Вашиковський відвідав львівський меморіал «Львівська тюрма» (5 листопада 2017 р.). Міністр відмовився відвідати музей на знак протесту проти написів у колишній Львівській в'язниці, пов'язаних з репресіями трьох окупаційних режимів Польщі, нацистів і Рад.

Міністр протестував проти визначення панування Польщі у Львові як окупаційного режиму. Під час візиту до Львова Вітольд Вашиковський нагадав, що Польща очікує від України конкретних заходів, зокрема демонтажу роботи польського Інституту національного меморіалу на своїй території. Йдеться про пошуки (зокрема розкопки) та вшанування польських жертв Другої світової війни. Після квітневого інциденту на Прикарпатті в с. Хрошовіце де був

знищений пам'ятник УПА українська сторона заблокувала обшуки та вшанування. Наголошувалося, що Польща не засудила більше десятка інших випадків вандалізму щодо українських пам'ятників на своїй території. «Пам'ятники, збудовані незаконно без згоди влади, звісно, мають вважатися незаконними», – сказав міністр закордонних справ Польщі у Львові, додавши, що місцева влада вирішує питання про встановлення чи видалення пам'ятників у певних місцях [105].

Ці теми знову порушувалися під час візиту президента Дуди до Харкова (13 грудня 2017 року). Очікування обох сторін є певними. По-перше, Польща хоче зняти заборону на розкопки, а українська влада хоче відновити українські пам'ятники в Польщі – зокрема, це стосується пам'ятника УПА у Хрушовіцах, який було знесено на початку 2017 року [21].

У січні 2018 року парламент і сенат Польщі внесли зміни до Закону про Національний інститут меморіалу Польщі, запровадивши зміни, подібні до тих, що були в Україні в 2015 році. «Історичний закон України» карає «заперечення факту легітимності боротьби України за незалежність у ХХ столітті». Цей запис потенційно може бути використаний дослідниками проти бійні на Волині [92].

Польська сторона розкритикувала протокол, який передбачав покарання за думки, несумісні з офіційною історіографією Києва. Подібним чином були внесені польські поправки до закону про Інститут національного меморіалу, що також викликало реакцію з української сторони, а також опір журналістів і дослідників УПО, які займалися українською тематикою.

Наукову реакцію викликало надто загальне формулювання «злочинів українських націоналістів і учасників українських організацій, що співпрацювали з Третім Райхом». Це призвело до фальшивого і згубного визнання двосторонніх відносин в усьому українському підпіллі у співпраці з Німеччиною. Таким чином обійшли спроби порозуміння між УПА та АК у середині 1940-х років та боротьбу українських партизанів із радянською владою. Терміни прописані в законі.

Отже, відповідно до Закону, злочини в Україні охоплюють період з 1925 по 1950 роки. Оригінальні дати сягають до створення ОУН (1929) чи УПА (1942). Найбільш підозрілою датою є 1950 рік. Це могло бути використано для легітимізації «Вісли», в рамках якої польська влада депортувала з південно-східної Польщі понад 140 тис. українців і лемків під приводом боротьби з українським підпіллям [24].

Президент Порошенко визнав, що положення закону є «абсолютно необ'єктивними і абсолютно неприйнятними». Верховна Рада України прийняла надзвичайну постанову, в якій висловила «глибоке розчарування та занепокоєння» тим, що Варшава підірвала діалог і академічну свободу, а також висловила занепокоєння тим, що її результат може розпалити антиукраїнські тенденції в польському суспільстві. З іншого боку, Інститут національного меморіалу України призупинив участь у польсько-українському історичному форумі, визнавши, що простір для дискусій зменшився, а безпека українських дослідників навіть під загрозою. Також відбулися протести перед польськими дипломатичними представництвами[73].

Після приходу до влади польських правих сил історична тематика стала важливою частиною внутрішніх і зовнішніх відносин. Інтенсифікація польської історичної політики спричинена кризою ідентичності, яка може бути спричинена постсоціалістичним переходом, вступом до ЄС, поширенням ліберальної економіки, етики споживання та толерантності, католицизму та національних цінностей, масової міграції поляків до заможних країн ЄС (частка таких іммігрантів сягає 5% від загальної чисельності населення), формування міжнаціональних настроїв і розмивання польської традиційної ідентичності.

Вступ до НАТО висуває тему патріотизму на перший план, оскільки, на думку консерваторів, солдати, які ризикують життям, повинні керуватися польськими національними ідеалами, а не європейськими цінностями вільного бізнесу. Приплив українських заробітчан до країни (у Польщі, за різними даними, працює 1,2 млн українців) призвів до загострення антиукраїнських

настроїв – 35% опитаних поляків вважають, що українці можуть становити загрозу безпеці Польщі. На думку консервативних політиків, країна стоїть перед необхідністю відновлення національної ідентичності на основі польських традиційних цінностей [63].

Президент А. Дуда зазначив, що поляки є нацією, історичний вимір якої також є дуже важливим у сучасних політичних оцінках. Одним із ключових аспектів внутрішньої та зовнішньої політики, який був необхідним для зміцнення держави, він визначав історичну політику, а саме:

1) захист «доброго імені» Польщі у світі, зміцнення її позицій на міжнародній арені;

2) польське покоління патріотичного виховання.

З цією метою з листопада 2015 року під керівництвом Президента розробляється Стратегія політики польської історії. Згідно з планами правої влади, основою для переформатування польської ідентичності має стати консервативна революція, частиною якої є наступальна історична політика. Її суть зводиться до повернення неоконсерватизму і націонал-патріотизму в XIX ст.

Мета історичної політики – змусити поляків знову відчувати гордість за свою батьківщину, зміцнити соціальну єдність і національну ідентичність. Тому, висвітлюючи історію польського народу, слід не зосереджуватися на «критичних» історіях (наприклад, вбивство євреїв поляками чи військова кооперація), а натомість показувати героїчне минуле [15].

Польські правіці оновлюють історію в політичних відносинах, стверджуючи, що нова історична політика має ґрунтуватися на польській інтерпретації історії, бути агресивною і змушувати світ поважати поляків.

Історичну польську політику щодо України неможливо зрозуміти без урахування всього політичного посилення та психологічного контексту. Поляки дуже чутливі до минулого та ролі, яку їм відвели інші народи. Традиційна ідентичність Польщі базується на міфологічних спогадах про страждання та жертви. Метою активізації історичної політики на міжнародній арені є протидія

поширенню інформації та заяв, які шкодять репутації Польщі. Особливо негативні настрої викликало вживання терміну «польські концтабори», поширення інформації та дискусії про причетність Польщі до Голокосту. Це вважалося антипольською пропагандою і небезпечною «брехнею», оскільки ставило під сумнів унікальний статус Польщі як жертви Другої світової війни, який закріпився в національній свідомості [82].

Мотив мучеництва є важливою частиною національної самооцінки. У польському менталітеті твердо вірять, що страждання Польщі пов'язані з особливою історичною місією мучеників народу – «Христа всіх народів». Поляки вірять, що страждання, які зазнав польський народ на своєму історичному шляху дали їм відчуття моральної вищості та благородства. Через таке усвідомлення важко прийняти те, що поляки можуть бути винні у стражданнях інших народів. Тому людей хвилюють інші злочини с. Єдвабного, а також під час Другої світової війни.

Проголошення 2016 року роком польської історичної дипломатії свідчить про важливість історичних питань у зовнішній політиці. Міністерство закордонних справ Польщі створило Комітет історичної дипломатії, який відповідає за консультивання та консультивання польського дипломатичного корпусу, а також за поширення знань про історію Польщі за кордоном. Рада також обговорила питання польсько-українських відносин, яке є ключовим питанням у Східній Європі. Члени Ради наголосили, що для Польщі добрі двосторонні відносини з Україною мають будуватися на міцних засадах, зокрема історичній правді, пам'яті жертв, прощенні та примирення [90].

Важливим моментом історичної політичної консервативної моделі є те, що Польща завжди була кордоном і опорою в Європі. Тому питання зовнішньої політики, в тому числі історичні, завжди розглядаються крізь призму «регіонального контексту». Польща позиціонує себе як лідера групи країн зі спільним геополітичним простором і повертається до втілення ідеї «Середземномор'я». Україна є особливим регіоном, який існує в польській свідомості, невід'ємною частиною Східних Кресів. Це поняття слід розуміти не

лише як позначення територіального простору, але головним чином як простір, де домінують польські культурні та політичні впливи, а також як особливі території національного інтересу [24].

У Польщі прижилася польська ідея про «цивілізаційну» місію українців як польських кресів, а землі Західної України вважаються «східними воєводствами Польщі» через нібито існування тут польської держави 500 років тому. Крім того, мало згадується той факт, що жорстоке поводження поляків з українцями спричинило серйозну міжнародну напругу. У цьому випадку Україна була об'єктом польської історичної політики. Причини такої політики: роль кресів в польській ідентичності, креси та їхні нащадки як виборці, спільна історія, культурне домінування та колишня велич країни. Польща має складні «історичні питання» з Росією, Литвою та Німеччиною, але головним об'єктом наступальної історичної політики обрано Україну. Оскільки Україна опинилася в складній геополітичній ситуації (у стані змішаної війни з Росією, деякі впливові західні політики не розуміють проблем України та її проросійської риторики), вона наразі є найслабшим із сусідів Польщі, а її розташування – найбільш вразливі [63].

Період з 2014 по 2019 роки можна розглядати як повернення до формування державної політики пам'яті, спробу відійти від радянського бачення української історії, відкривши шлях для загальноєвропейського історичного нарративу, інтегрованого в сучасну політику пам'яті, але в той же час, пояснюючи спільні історичні події та загальну політику пам'яті, це період погіршення відносин із сусідніми країнами. За період з 2014 по 2019 роки Україна, незважаючи на свою жорсткість, зробила кроки для інтеграції в європейську історію. У 2015 році був прийнятий закон про продовження перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, спрямований на відхід від радянського трактування «Великої Вітчизняної війни», характерного для сучасної Росії [5].

Суперечливим, але важливим рішенням став закон про заборону радянської та нацистської ідеологій, символів та їх пропаганди [7]. Спочатку

українське суспільство сприймало ці закони неоднозначно і певною мірою навіть досить поляризовано, але зараз, після повномасштабної війни Росії проти України громадська думка кардинально змінилася. Це і не дивно. Адже ми зазнали стільки горя, що словами так просто не описати. Тема залишається актуальною з моменту початку роботи урядів Володимира Зеленського та Дениса Шмигала. Безперечно, можна сказати, що уряд В. Зеленського досить скромний порівняно з урядом 2014-2019 років, вони заявили про намір відновити діалог, розвивати співпрацю та знаходити нові шляхи комунікації.

В. Зеленський та А. Дуда разом брали участь у вшануваннях 80-ї річниці початку Другої світової війни, зустріч польського та українського президентів у жовтні 2020 р. показала певну «відлигу» у відносинах між Україною та Польщею [2; с. 18]. Президент України заявив польським колегам про необхідність відновлення зруйнованої меморіальної дошки з іменами воїнів УПА, наголосивши на важливості цих спільних історичних подій та взаємній повазі до історії двох держав [10]. У січні 2020 року під час візиту до Республіки Польща В. Зеленський взяв участь у вшануванні пам'яті визволення концтабору Аушвіц-Біркенау, що можна пояснити поступовим потеплінням українсько-польських відносин у питанні пам'яті [11].

Вищезазначені події демонструють різницю між політикою Президента Зеленського в історичних питаннях та його попередників, які відрізнялися поміркованістю та прагненням до компромісу. У той же час проблеми та тригери залишаються, як і наші партнери. Постійне наполягання на змінах освітнього та мовного законодавства з боку Польщі та Угорщини свідчить про фундаментальність проблеми.

Сучасна політика пам'яті є перехідною моделлю українського суспільства, інструментом формування національної ідентичності. Сучасний погляд на історію, сформований під впливом європейської історії після незаконної анексії Криму та неофіційної війни на Донбасі, покликаний продемонструвати намір України вести ефективний діалог і поглиблювати співпрацю та власну суб'єктність. Однак через однобічний, часом радикальний

погляд на власну історію та пошук національного героя сучасна політика пам'яті не зовсім виконала своє завдання.

Внаслідок подій на сході України та окупації Криму українська історія отримала нових героїв, які можуть виступати як національні герої в історії країни. Політика пам'яті в контексті зовнішньої політики України залишається важливим фактором, що впливає на двосторонні відносини з сусідніми країнами. Через безліч внутрішніх проблем, пов'язаних з історією, її інтерпретацією, політизованістю цього процесу, політика пам'яті потребує перезавантаження та перегляду.

Очевидною проблемою є різне сприйняття двома країнами трагічного минулого та політизації історії, але менш визнається те, що вони ведуть безпрецедентний рівень співпраці в інших сферах. Підтримка Польщею України в питаннях стратегічної важливості є незаперечною, але в основному залишається непоміченою. Частково проблема полягає в тому, що довіра була підірвана, а між сторонами погана комунікація [68]. Така ситуація була до того, як ворог напав на нашу країну. Зараз Польща підтримує нас більше ніж будь хто. Польська влада відстоює наші позиції на європейській арені і кожен раз нагадує світу про нашу важливість. Поляки допомагають нашим біженцям чим можуть. Кращих відносин, ніж зараз з Польщею, у нас ніколи не було. І ми дуже сподіваємось, що надалі, наша співпраця буде тільки зростати.

Історичні суперечки викликають емоційну реакцію з обох сторін, але водночас затьмарюють ширший контекст польсько-українських відносин. Хоча в польській історичній політиці відбулася чітка зміна, стратегічне ставлення Варшави до України демонструє суттєву наступність. Цілі зовнішньої політики Польщі залишаються незмінними: підтримка України на міжнародній арені, заохочення її демократизації та процесу реформ, підтримка її європейської інтеграції. Загалом Україна була і залишається ключовим питанням східної політики Польщі. Ось кілька основних доказів, які підтверджують цю думку.

Згідно з даними Міністерства оборони України, Польща була четвертою серед постачальників іноземної військової допомоги Україні у 2014–2017 роках

після США, Канади та НАТО, але випередила Велику Британію. Крім того, за останні два роки активізувалася співпраця в деяких сферах, зокрема військовій та оборонній. Зараз кілька десятків польських військових інструкторів навчають українських військових, у тому числі й підрозділи спецназу. У 2016 році спільна литовсько-польсько-українська бригада (LITPOLUKBRIG; чисельність 4500 військовослужбовців) досягла боєготовності. Підрозділи армій обох країн регулярно проводять спільні маневри [27].

Польща залишається однією з країн, які рішуче підтримують європейські прагнення України та пояснюють його значення світові. Роль Польщі є важливою у відстоюванні санкцій проти Росії та протидії «Північному потоку-2», який серйозно послабить українські інтереси. У лютневому інтерв'ю німецькій газеті Die Welt прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький назвав запланований газопровід «шкідливим і непотрібним», зазначивши, що він серйозно підірве безпеку України. Зараз Польща та Україна працюють над збільшенням пропускної спроможності газопроводу. транскордонного газопроводу, який дає додаткові можливості для доставки газу в Україну, а в грудні 2015 року Національний банк Польщі погодився створити валютний своп на 1 мільярд євро, спрямований на стабілізацію фінансової системи України. Нарешті, економічні відносини швидко розвиваються, і наразі Польща є другим за величиною експортним ринком для української продукції, трохи поступаючись Росії.

Соціальний вимір двосторонніх відносин також є сильним. Згідно з опитуванням громадської думки Kantar 2017 року, 87% поляків вважають Україну європейською країною — це найвищий рівень у ЄС. Лише 54 % німців, 48 % французів і 43 % голландців погодилися з цим твердженням. Крім того, Польща займає перше місце в списку іноземних країн, які подобаються українцям [50].

Польща є основним напрямком для українських мігрантів, близько мільйона яких зараз там працюють. Основними причинами є географічна близькість, культурна та мовна схожість, але Польща також має найліберальне

трудове законодавство в ЄС для українських працівників. Багато хто бачить у цьому безпрограшну ситуацію: процвітаюча польська економіка потребує трудових мігрантів з України, а їхні грошові перекази, оцінені в 2017 році приблизно в 3,1 мільярда доларів, є важливим джерелом грошей для української економіки. Крім того, нещодавнє опитування київської КМІС показує, що 36 % українських респондентів, які хотіли б працювати за кордоном, обирають Польщу, попереду Чехії (12,5 %) та Німеччини (11 %). Інші опитуванні свідчать, що 29 відсотків українців, які нині проживають у Польщі, хотіли б залишитися там до кінця життя, а 32 % — на кілька років.

У жовтні минулого року экс-міністр закордонних справ Польщі Вітольд Вашиковський опублікував статтю в Rzeczpospolita щоденник із промовистою назвою «Варшава хоче союзу з Києвом». Було лише два речення про історію. Міністр зазначив, що «партнерство з Україною залишається ключовим завданням зовнішньої політики Польщі» і що «Польща керується твердим переконанням, що європейська, політично та економічно стабільна Україна є незамінною для безпеки нашого континенту». Він також підкреслив, що «Варшава розглядає Київ як партнера і бажає розділити з ним успіхи, вигоди, але також і відповідальність. Справжній альянс може бути побудований лише на такому рівноправному партнерстві». Головною метою цього твору було рішуче підтвердити, що для Польщі стратегічний вимір відносин з Україною все ще залишається в силі [54].

На жаль, українські керівники та експерти не помітили — або, що ще гірше, проігнорували — цю програмну статтю. Буквально через місяць київська Рада зовнішньої політики «Українська призма» провела опитування серед українських науковців, які займаються міжнародними питаннями. Одне з питань висвітлювало думки про те, які країни вважаються найбільш ворожими щодо України. Результат здивував: Польща опинилася на п'ятому місці. Схоже, принаймні деякі українські експерти мають проблеми з оцінкою реальності. Невизначеність навколо питання польсько-українських відносин з української точки зору означає, що буде важко знайти заяву будь-якого впливового

чиновника, який би намагався окреслити, чого Україна насправді очікує від Польщі та яку позицію займає Варшава в українській зовнішній політиці [80].

Тим, хто вірить у кризу польсько-українських відносин, варто було б порівняти останні події в українсько-угорських відносинах. Після того, як у вересні 2017 року Верховна Рада ухвалила новий закон про освіту, який завдав удару по шкільній системі для національних меншин, Будапешт пригрозив заблокувати євроатлантичну інтеграцію України. Новий закон також торкається шкіл польської меншини в Україні, але реакція Варшави була зовсім іншою.

Польща підтримує Україну в її протистоянні з Росією, на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції, є союзником в енергетично-геополітичних питаннях. Ці твердження навіть не потребують посилення на конкретні дії, рішення чи заяви – на цих принципах базується сучасна політика Польщі на українському напрямку, незалежно від того, хто є при владі у Варшаві.

В економіці теж маємо позитивні тренди. Тут можна навести одну показову цифру: у 2020 році Польща увійшла до трійки найбільших торговельних партнерів України у світі, витіснивши РФ.

Найбільш часто згадуваний напрямок українсько-польської взаємодії останніх років – зростання кількості українських працівників у Польщі, що не є позитивом з точки зору витоку мізків та робочих рук. Але нема де правди діти – грошові перекази заробітчан є однією з найбільших статей надходження валюти. Найбільше грошей в останні роки переказують саме з Польщі – у 2020 році ця сума склала \$2,46 млрд.

Окрім того, щонайменше 1 млн українців, що працюють на польських підприємствах, беззаперечно є фактором, що надзвичайно посилює зв'язок між країнами.

Збіг геополітичних інтересів, стрімкий розвиток торговельних, бізнесових та суто людських контактів нібито мали призвести до більшого

взаєморозуміння поляків українцями та українців поляками, до налагодження та зміцнення стосунків в інших, гуманітарних сферах.

Однак реальність показує, що такої прямої залежності України від Польщі та навпаки немає. У двосторонніх відносинах ще є деякі теми, які досі є суперечливими для обох сторін: це спільна історія.

Якщо дослідити позицію польських науковців і почитати головні ЗМІ, то можна побачити, що варшавська «позиція Воррена» ґрунтується на вичерпній аргументації, і польське суспільство радше підтримає озвучену польською владою позицію, ніж засудить її.

Про це яскраво свідчить соціологічне дослідження «Щоденні контакти поляків і українців», проведене в Україні та Польщі протягом серпня-грудня 2020 року з вибіркою понад 1000 осіб у Польщі та понад 2000 осіб в Україні.

«У Польщі, де потужний вплив політики пам'яті на міждержавні відносини має широкий суспільний мандат, понад 60% вважають, що історичний діалог є найслабшою частиною двосторонньої співпраці, тоді як 86% українців хочуть залишити історію вченим-історикам», – йдеться у висновках «Обозревателя».

За словами дослідників, на відміну від українців, громадяни Польщі вважають історію важливою темою у двосторонніх відносинах.

Історичні асоціації вже фігурують у п'ятірці головних стереотипів поляків про українців, а в списку українців вони посідають 15 місце з 15. Щодо змісту, то в українців асоціюються такі поняття, як «бандерівці», УПА, бандити, масове насильство.

Перший висновок, який можна зробити: думку про те, що польській стороні необхідно заспокоїтися і позбутися впливу «радикалів» у національній політиці, і тоді історична суперечка одразу забудеться, не можна вважати відображенням реальності і аргументації, які можна зробити на цій основі. Можливо, такий підхід спрацював би кілька років тому, але сьогодні польська позиція щодо Волинської трагедії/геноциду дуже тверда та єдина.

Другий висновок такий: нині в Києві переважає стратегія «перечекати», «перевернути увагу» на активне економічне співробітництво в Україні, змістити фокус з минулого на спільне протистояння з Росією і просто повернутися до майбутнього, здається, це не гарантує успіху.

Слід зазначити, що тут не зайвим буде провести поглиблене дослідження польської громадської думки, адже для корекції державної політики ці висновки також мають бути підтвержені соціологами та мати під рукою цифри.

У 2019 році президент України Володимир Зеленський підписав спільну заяву зі своїм польським колегою, в якій також згадали про історію. «Ми засуджуємо злочини проти людяності, особливо ті, що вчиняються на ґрунті ненависті, і не бачимо їм виправдання. Ми визнаємо важливість пам'яті невинних жертв конфліктів і політичних репресій ХХ століття. Ми наголошуємо на необхідності забезпечення можливості виявлення та розкопки цих жертв в Україні та Польщі, вшанування їх та їхніх родичів і нащадків, що вижили, у дусі поваги до історичної правди». У травні 2021 року після зустрічі з президентом Дудою у Варшаві Зеленський заявив: «Історичні питання між двома країнами будуть вирішені найближчим часом, на це сподіваються обидві сторони».

Можна константувати, що історичні розбіжності не позбавили України пріоритетної позиції у зовнішній політиці Польщі. Підтримка Польщею України в питаннях стратегічного значення була і залишається однозначною та беззастережною, хоча такої позиції щодо сусіда, на жаль, в Україні, на жаль, зазвичай не вистачає. І це найбільший парадокс двосторонніх відносин. Зараз потрібно відновити підірвану довіру та покращити спілкування, а також більше доброї волі, оскільки дві країни вирішують складні історичні проблеми, які вони мають. Нарешті, обидві сторони повинні мати на увазі багато спільних інтересів, які вони поділяють.

Таким чином, у сучасних українсько-польських відносинах постає питання суперечливих інтерпретацій спільної історії. Особливу роль відіграє

низка надзвичайно чутливих для суспільства та польської правоконсервативної влади історичних питань (питання діяльності УПА та трагічних подій на Волині).

Висновок до розділу 3.

Таким чином, за останні десятиліття було зроблено чимало важливих кроків у напрямку подолання негативної історичної спадщини, насамперед розвіювання негативних стереотипів один про одного у свідомості народів сусідніх держав. Але в той же час ми також добре усвідомлюємо, що говорити про їх остаточне викорінення ще зарано. Негативні стереотипи поляків у свідомості українців та негативні стереотипи українців у свідомості поляків зумовлені головним чином частими міжнародними конфліктами, війнами та територіальними суперечками.

На жаль, сучасні українсько-польські відносини не змогли повністю подолати та відкинути всі негативні стереотипи у свідомості народів обох країн.

У контексті відносин між Україною та Польщею відіграють і відіграватимуть дуже важливу роль у майбутньому міжособистісні стосунки. Не можна відокремити від них успішне взаємопроникнення та взаємозбагачення культур, гармонійний розвиток сусідніх країн і навіть інтеграцію двох суспільств у культурний простір Західної Європи та світу.

Українці та поляки мають багато спільного історично, а різне ставлення до них через національну та духовну призму призводить до того, що історичні спогади поляків та українців за кордоном часто не пов'язані, а розділені. У зв'язку з цим слід визнати особливо важливим і актуальним співробітництво між Україною та Польщею у сфері культури на прикордонних територіях. Саме тому, що це найгостріший прояв міжнародних суперечок, зарубіжні країни найбільш чутливі і реагують на незначні зміни в національній політиці різних країн, а також є наріжним каменем міжнародних відносин.

Визнання Бандери національним героєм, а УПА – організацією, що бореться за незалежність, стало найбільшою тінню у відносинах між Качинським і Ющенком. Віктор Ющенко підняв це питання наприкінці своєї

каденції. Це рішення змусило поляків знову розкритикувати політику свого президента щодо поступок Україні.

Складні історичні питання в сучасних українсько-польських відносинах (прославлення ОУН і УПА, Волинська трагедія та пов'язані з цим питання, такі як легалізація та реставрація польсько-українських пам'ятників та мораторій на пошуки, розкопки та вшанування поляків, убитих в Україні). Польща покладається на власну історичну політику щодо майбутніх відносин з Україною, вимагаючи від України адаптації свого історичного наративу до поглядів Польщі на суперечливі історичні питання.

РОЗДІЛ 3. Проблематика та перспективний розвиток україно-польських відносин через призму політичної пам'яті держав.

3.1. Проблематика україно-польських відносин в аспекті політичної пам'яті

Двосторонні відносини між Польщею та Україною повністю відображають історичну геополітичну складність, взаємозв'язок і культурний фон Східної Європи. Ці стосунки зросли під впливом проблем безпеки, причому обидві сторони прагнуть тіснішої співпраці — навіть альянсів. Але навіть їм не вдається уникнути деяких непорозумінь і конфліктів. Райони з великим потенціалом залишаються вразливими, цього разу не через маніпуляції великих держав, а через зміни регіональних обставин і внутрішньополітичних процесів.

Польща першою визнала незалежність України у 1991 році. Обидві країни бачать одна одну як стратегічних партнерів; це сприйняття зберігалось протягом майже трьох десятиліть, насичене фундаментальними змінами в міжнародному середовищі та зрушеннями у їхній внутрішній політиці. Стан двосторонніх відносин між ними залишається одним із вирішальних факторів регіональної стабільності [66].

Сила стратегічного партнерства між Польщею та Україною впливає зі спільного розуміння викликів східноєвропейській безпеці. Хоча Польща та Україна перебувають у різних стратегічних умовах — Польща є членом Європейського Союзу та НАТО, на відміну від України — обидві бачать російський ревізіонізм як серйозну загрозу. Частково це пов'язано зі спільним історичним досвідом.

Питання безпеки займають важливе місце в порядку денному двосторонніх відносин. Ще у 2014 році обидві сторони розуміли важливість надійної, стабільної та прогнозованої співпраці. Польща була одним з ініціаторів проекту Східного партнерства 2008 року, метою якого є зробити східні кордони ЄС більш безпечними та наблизити шість цільових країн до

європейських стандартів. Відтоді багато чого змінилося: у 2008 році питання м'якої безпеки здавалися критичними, а регуляторні повноваження ЄС були найкращим інструментом для їх вирішення. Сьогодні жорстка сила та військові відіграють більшу роль у роботі регіональної системи безпеки, а регулятивних повноважень ЄС уже недостатньо для контролю над ситуацією [84].

Продовжуючи виступати за більш активну участь ЄС у східноєвропейській безпеці, Польща також покладається на рішення НАТО. Варшава, яка приймала саміт НАТО у 2016 році, погодилася надати Україні комплексний пакет допомоги. На цьому ж саміті країни коаліції ухвалили рішення про розміщення багатонаціональних батальйонів НАТО в Польщі, Естонії, Латвії та Литві. Україна вітає ці кроки.

Польща завжди виступала за те, щоб двері НАТО були відкриті для України. При цьому Польща залишається одним із головних постачальників української військової допомоги, беручи участь у спільних навчаннях і тренуваннях. Литовсько-польсько-українська бригада була створена у 2016 році.

Польща є другим за величиною торговим партнером України, а Україна посідає 14 місце серед найбільших торгових партнерів Польщі. Потенціал розвитку двосторонньої торгівлі залишається величезним і може стати основою для поглиблення взаємозалежності. Укладена між Україною та ЄС угода про альянс надає додатковий імпульс і простір для двосторонньої торгівлі [30].

Останнім часом резонансним стало питання імміграції українців до Польщі. У 2017 році українці отримали близько 81% польських робочих віз, а за оцінками, загальна кількість українців, які працюють у Польщі, досягла 2 мільйонів. Жвава економіка Польщі виграє від припливу української робочої сили, а українці, у свою чергу, можуть отримувати вищу зарплату в Польщі. Загальний річний переказ польських заробітчан в Україну оцінюється в 3 мільярди доларів. Завдяки мовній, культурній та соціальній близькості, а також ліберальному польському законодавству Польща стала основним напрямком для українських трудових мігрантів.

Водночас це питання потребує ретельного регулювання, щоб мінімізувати ризики негативного сприйняття українців та зростання ксенофобії в Польщі. Зростання потоку мігрантів між Україною та Польщею, частково спричинене лібералізацією візового режиму з Європейським Союзом, також висунуло на перший план питання прикордонного контролю та транскордонного співробітництва [25].

Польща та Україна мають схожі позиції щодо європейської енергетичної безпеки. Диверсифікація поставок газу, транзитне постачання російського газу через Україну, відкриття європейського ринку для американського СПГ — все це в інтересах обох країн. У 2016 році Польща завершила будівництво LNG-терміналу, а в 2022 році планує запустити Балтійський газопровід, який відкриє доступ газу з Норвегії. Це дозволить Польщі відмовитися від подальших закупівель газу з Росії, на яку зараз припадає близько двох третин загальних поставок газу в країну. Польща та Україна активно виступають проти будівництва газопроводу «Північний потік-2» через його довгостроковий негативний вплив на безпеку України. Польська енергетична компанія PGNiG постачає природний газ в Україну в обсязі 200 млн кубометрів у 2018-2019 роках [65].

Однак у середньостроковій перспективі історія може залишатися головною проблемою двосторонніх відносин. Поступово історичні дебати знову перемістилися з академічної сфери в політичну — і триватимуть деякий час. Звернення до історії не прив'язане до конкретної партії чи лідера. Це довгостроковий виклик і частина широкого та глибокого процесу взаємної взаємодії та взаємозалежності між націями.

Розбудовуючи чи змінюючи основи національної ідентичності, Україна значною мірою керувалася російською агресією, і сьогодні у центрі уваги знаходяться національні символічні елементи, зокрема мова, релігія, символи та історичні наративи. Більша увага до історії та участь історії в національному розвитку починає процес у сусідніх країнах, зокрема в Польщі [76].

Крім того, підйому чергової хвилі націоналізму у Східній Європі сприяли й інші фактори: зростання ксенофобії, сек'юритизація проблеми біженців тощо. Зростаюча популярність правих партій і більша увага до історії з боку політичних еліт, ймовірно, будуть ключовими елементами політичного ландшафту країни в регіоні. Звісно, такий розвиток подій збільшив би ймовірність продовження суперечки між Польщею та Україною щодо історичних питань [78].

І Польща, і Україна вжили заходів для погіршення ситуації. У квітні 2015 року Верховна Рада ухвалила так званий «закон про декомунізацію», який встановлює відповідальність тих, хто заперечує героїзм захисників України. Варшава сприйняла цей крок негативно, особливо з огляду на те, що закони були ухвалені в той же день, коли президент Польщі виступав на раді, наголошуючи на прагненні Польщі до добрих відносин з Україною. У 2016 році нижня палата Польщі одноголосно прийняла резолюцію про визнання трагедії Уоррена геноцидом поляків. У 2017 році Україна заборонила польським землякам проводити розкопки на своїй території у відповідь на знесення пам'ятника УПА в польському селі Грушовиці. У 2018 році парламент прийняв зміни до закону про Інститут національного меморіалу Польщі, які дозволили кримінальне переслідування за заперечення «злочинів українських націоналістів» у 1925-1950 роках [65].

Політичний вимір історичного конфлікту, ймовірно, посилиться у двосторонніх відносинах. Поки що жодна сторона не виглядає готовою до співпраці. Більше того, для політичних еліт обох країн загострення дискусії щодо національних символів може здатися навіть вигідним. Однак у довгостроковій перспективі готовність прийняти розбіжності в поглядах і рівень взаємної довіри принесуть більше користі обом країнам. Зосередження на більш прагматичних питаннях і максимальні поступки в історичних питаннях можуть слугувати відправною точкою для цієї стратегії.

Безпека повинна бути в центрі уваги. Польща та Україна повинні реалістично оцінювати та глибоко розуміти інтереси одна одної, а українці

мають звернути особливу увагу на різницю у сприйнятті загроз. Ситуація з безпекою в Польщі набагато краща, і обидві країни мають різні плани безпеки, але в основному однакове стратегічне бачення. Україна має прагнути до прагматичної співпраці, а не до ідеологічної дружби. Можливостей для цього багато: обидві країни сприймають одна одну як стратегічних партнерів і друзів, і серйозних приводів для конфронтації у їхніх стосунках немає. Україна може допомогти Польщі збільшити вагу Східного партнерства у спільній політиці ЄС, Польща може й надалі підтримувати Україну на шляху до вступу до НАТО та ЄС [75].

Ініціативи у сфері регіональної безпеки також можуть слугувати платформами для двосторонньої співпраці. Включення України до порядку денного Вишеградської групи чи Ініціативи трьох морів могло б принести користь обом країнам.

Те ж саме стосується узгоджених зусиль для посилення енергетичної безпеки в регіоні. Диверсифікація поставок природного газу, розширення можливостей поставок СПГ, підвищення енергоефективності – все це пріоритети для обох країн [25].

Слід зазначити, що польська сторона, як і українська, не була вільна від помилкових суджень, які негативно впливали на пошуки вирішення історичних суперечок.

Ухвалюючи резолюцію щодо інциденту з Ворреном, депутати наголосили, що звинувачують у геноциді не український народ загалом, а «тисячі конкретних людей»: «націоналістів та їх злочинну ідеологію». «Нашу політику щодо України можна описати одним реченням: «Так» – Україна синьо-жовта, «Ні» – Україна чорно-червона», – заявив державний секретар МЗС Польщі Ян Дзедзічак.

Наприкінці 2018 року колишні депутати Верховної Ради України визнали вояків Української повстанської армії (УПА) учасниками збройної боротьби за незалежність України. Згідно з соціологічним опитуванням, проведеним

навесні 2021 року, 46% українців позитивно оцінюють рішення української влади щодо УПА.

За прогнозами, українські повстанці оцінювали борців за незалежність України такими, що їх підтримує більшість населення західних областей – 80%. Але навіть у центрі таку думку поділяє багато — майже половина (47%). Навіть у південних і східних регіонах це рішення підтримали 20-25% місцевих жителів.

Тож, вочевидь, не можна вважати, що під червоно-чорним прапором і портретом Бандери є якісь маргінальні «українські націоналісти» — та інші «нормальні» українці, які складають абсолютну більшість.

Тим не менш, у Варшаві вони зробили приблизно таку ж помилку, як і в Києві – вони проігнорували вимоги громадськості та вважали, що їм просто потрібно перестати слухати жменьку несистематичних радикалів чи політиків, які намагаються підвищити свій рейтинг, і конфлікт буде вирішено.

Останні події підтвердили хибність цього припущення.

Йдеться про пісенний флешмоб «Батько наш – Бандера» молодих українців у соцмережах. «Хітовий» хіт доводить, що радянські стереотипи українських націоналістів сьогодні не поширюються на Україну.

Українці підтримують УПА та Бандеру, вони не підтримують націоналістичну ідеологію, а хочуть заявити про свій патріотизм, вони не схвалюють антихвильові дії, але намагаються продемонструвати Росії свою рішучість захистити Україну.

Польща та Україна мають достатній спільний потенціал, щоб впливати на регіональний політичний процес і визначити новий порядок денний у сфері безпеки. Порядок денний має бути реалістичним і враховувати поточні політичні та геополітичні реалії. Ефективне стримування російської загрози, посилення уваги ЄС і НАТО до Східної Європи, посилення інфраструктурних можливостей і зменшення недовіри чи історичних спекуляцій – усе це може зробити регіон більш безпечним.

Водночас питання національної ідентичності, зокрема історичні конфлікти, навряд чи зникнуть. Зростання націоналізму буде політичною тенденцією у Східній Європі на довгі роки. Польща та Україна повинні навчитися з цим жити. Балансування питань ідентичності шляхом взаємовигідної співпраці в різних сферах, реалізації регіональних проєктів, які стимулюватимуть спільні зусилля, зосереджуючись на багатосторонніх проблемах.

3.2. Перспективи розвитку зовнішніх відносин між Україною та Польщею.

Історично польсько-українські відносини були складними, суперечливими і навіть трагічними в багатьох аспектах. Водночас варто пам'ятати, що ще є живі свідки, а подекуди й активні учасники цих подій. Отже, соціальна пам'ять України, а особливо Польщі, так чи інакше охоче реагує на відповідні соціально-психологічні стимули, присутні в інформаційних просторах двох країн.

Проте, незважаючи на дуже складну соціально-історичну та інформаційно-психологічну «спадщину», українсько-польські політичні відносини з початку 1990-х років розвивалися досить успішно. На початку 1990-х років Польща однією з перших у світі визнала суверенітет і національну незалежність України. У перспективі як Україна, так і Польща набули статусу стратегічного партнерства у двосторонніх відносинах двох країн. Водночас політичне керівництво як України, так і Польщі прагнуло пом'якшити суспільне сприйняття болючих моментів спільної історії за принципом «просимо вибачення та вибачення» [66].

Інтеграція України в ЄС і НАТО вже більше десяти років є центром наших двосторонніх відносин. Однак останніми роками неписана угода, яка визначає роль Польщі як захисника європейських прагнень Києва, втратила чинність. Є декілька причин.

По-перше, розширення ЄС на схід стало досить нереалістичним у короткостроковій і навіть середньостроковій перспективі.

По-друге, позиції Польщі в ЄС були послаблені через напруженість навколо польського процесу верховенства права, ініційованого Європейською Комісією.

По-третє, Революція Гідності та російська агресія посилили увагу Західної Європи до України, і Київ отримав більше можливостей лобіювати українські інтереси безпосередньо в столиці ЄС.

Нарешті, неучасть Польщі в нормандській моделі є ключовою для європейської політики щодо конфлікту на Донбасі. Зменшення здатності Польщі будувати мости між Україною та ЄС не означає, що Варшава більше не є важливим партнером у відносинах Києва з ЄС. З огляду на її розмір, географічне розташування, щільні особисті зв'язки та історичну та культурну близькість, ЄС продовжує розглядати Польщу як гравця, який розуміє ситуацію в Україні та має вагомі підстави мати право голосу щодо майбутнього партнерства в Схід співпраця Брюсселя та Брюсселя Взаємовідносини Києва та політики ЄС щодо анексії Криму та війни на Донбасі [100].

Результати гарячих дебатів щодо реформування ЄС мають важливі наслідки для майбутніх перспектив інтеграції України до ЄС та самоідентифікації Польщі в ЄС. Наприклад, нинішній уряд Польщі виступає проти концепції «багатошвидкісної Європи», яка набуває популярності серед інших членів. В інтересах України, щоб Польща приєдналася до Німеччини та Франції як невеликої групи ключових членів у дискусіях щодо майбутньої форми ЄС [35].

Водночас, враховуючи нинішню відсутність перспектив вступу, в інтересах України, щоб дебати про майбутнє ЄС також включали відносини ЄС з державами, які не є членами ЄС. Дуже сподіваємось, що Україна також отримає запрошення взяти участь у цій дискусії. З практичної точки зору, короткостроковим пріоритетом спільних українсько-польських дипломатичних зусиль в ЄС має стати лобювання ідеї подальших українсько-європейських відносин «після угоди про асоціацію», яка в короткостроковій перспективі фактично включають повну інтеграцію в ринок ЄС - аж до входження в Європейську економічну зону. Листопадовий саміт Східного партнерства може стати наступною можливістю змінити політику ЄС щодо України.

Києву варто серйозно розглянути потенціал Варшави, яка має його максимально використовувати. В ЄС Польща може і повинна бути ключовою країною, яка представлятиме та пояснюватиме іншим партнерам успіхи та виклики українських реформ. Також Європі важливо прислухатися до Варшави,

яка заявила, що примушувати Україну до виконання Мінських домовленостей за рахунок порушення її суверенітету було б контрпродуктивно [44].

Україна та Польща мають поважати єдину нормандську модель, яка наразі доступна, щоб утримати Росію за столом переговорів, але це не повинно перешкоджати двом сторонам розпочати спільну ініціативу щодо мирного процесу врегулювання.

Настійно рекомендується включення України до центральноєвропейських моделей, таких як Вишеградська група та Тримор. Слід, однак, зазначити, що країни Центральної Європи глибоко розділені щодо політики щодо Росії, і тому не погоджуються щодо російсько-українського конфлікту та щодо того, чи обмежується проект трьох морів країнами-членами ЄС чи більш інклюзивним.

У безпекових питаннях Україна та Польща зокрема мають працювати полігонально з країнами-однодумцями – Румунією, країнами Балтії, Великою Британією, скандинавськими країнами (особливо Швецією) і, звичайно, Німеччиною. Україна та Польща практично однаково розуміють безпековий виклик з боку Росії. Це широке питання, яке включає гібридні загрози, кібератаки, вимагання енергії та інфраструктури тощо, на додаток до традиційної військової агресії [75].

У той же час, ми повинні усвідомлювати, що багато європейських країн по-різному розуміють пріоритети безпеки (особливо увагу до тероризму та викликів безпеці, пов'язаних з конфліктом на Близькому Сході та в Північній Африці). Тому вони схильні недооцінювати ризики, які нинішня політика Росії становить для країн ЄС і НАТО.

Тому вкрай необхідно проводити спільну дипломатичну роботу з іншими країнами ЄС та США для активізації динамізму європейських країн у сфері безпеки. Водночас посилення євроінтеграції у сферах безпеки та оборони відбувається не за рахунок послаблення ролі НАТО, що відповідає спільним інтересам України та Польщі. Міцна трансатлантична єдність також є одним із головних інтересів безпеки України та Польщі [75].

Обидві країни мають працювати над тим, щоб не допустити створення лінії поділу між Європою та Сполученими Штатами. Польща відіграє важливу роль у підтримці ЄС у збереженні політики санкцій проти Росії, що є ключовим інструментом у запобіганні подальшій ескалації бойових дій. Важливим фактором може стати співпраця України з Польщею, спрямована на посилення механізмів контролю за виконанням санкцій ЄС, оновлення та модернізації індивідуальних санкцій, особливо у відповідь на погіршення ситуації з правами людини в Криму та зростання мілітаризації. Мінська угода Участь Польщі може бути корисною в зонах конфлікту, включно з проблемою Криму.

Польща може відігравати провідну роль у збереженні питання Криму на міжнародному порядку денному, зміцненні політики невизнання анексії, започаткуванні заходів, спрямованих на звільнення в'язнів та дотриманні прав людини в міжнародних інституціях, запуску оновленої інформації щодо питання Криму International санкції проти Росії та посилення контролю за їх дотриманням на рівні ЄС, вироблення рішення щодо окупації за підтримки міжнародного співтовариства, а в майбутньому – початок міжнародних переговорів щодо Криму у формі скасування окупації Криму. спосіб.

Сьогодні двостороннє оборонне співробітництво між Україною та Польщею базується на відповідній міжурядовій угоді, підписаній 2 грудня 2016 року, та додатках до неї. Зокрема, вони передбачають більш тісну співпрацю військової промисловості двох країн – тут є взаємні інтереси. Конкретним проявом цієї співпраці може стати розробка та виробництво спільних зразків зброї [47].

Також у контексті угоди Україна хоче збільшити допомогу з боку Польщі – щодо впровадження оборонних реформ, покращення оперативної сумісності сил тощо. Окрім посилення своєї ролі в уже запропонованих модальностях (поліцейські місії, бойові групи тощо), Польща могла б співпрацювати з іншими партнерами, щоб лобіювати Україну щодо розширення її участі в безпекових ініціативах ЄС.

Важливою в цьому плані є успішна діяльність у складі ЛИТПОЛУКРБРИГ – ця бригада є першим довгостроковим і постійним проектом зі створення спільної військової частини. Це приклад багатосторонньої військової інтеграції за стандартами НАТО, але поза межами повноправного членства України в альянсі. Однак дослідження та дискусії вимагають довгострокових перспектив співпраці в цій галузі. Ні Україна, ні Польща не є найсильнішими з військової точки зору, але водночас і не найслабшими в регіоні¹.

Ідея двостороннього оборонного альянсу була висловлена українськими законодавцями, але вона ще не отримала підтримки з боку Польщі, мабуть, через побоювання щодо зростаючих загроз безпеці та ризику втягнення Польщі в прямий конфлікт з Росією [15].

Цілеспрямоване погіршення польсько-українських відносин є одним із напрямків російської гібридної війни, що проявляється у численних провокаціях, медійній пропаганді, фінансуванні окремих політиків, експертів та діячів, заснованих на історичних мотивах.

Тому однією з найбільш актуальних сфер двосторонньої та багатосторонньої співпраці є робота зі змішаними впливами. Двостороння співпраця в галузі дослідження, розслідування та запобігання гібридним технологіям вимагає інституціоналізації співпраці між спецслужбами двох країн, впровадження гарячих ліній, обміну інформацією та експертами, особливо в чутливих сферах і місцях – кордонах і прикордонних районах, локальній пам'яті, дипломатичні установи.

На багатосторонньому рівні співпраця має бути зосереджена на включенні різноманітних проблем до порядку денного НАТО та ЄС, А також активно розвивати ініціативи та політику в цьому напрямку. Водночас державні інституції обох країн мають взяти на себе завдання швидкого інформаційного реагування на провокаційні дії та спонукати ЗМІ до повного висвітлення інциденту.

Питання енергетичної безпеки хвилює обидві сторони. Польща ініціювала створення енергетичного союзу в рамках ЄС. Згідно з Глобальною

стратегією ЄС, інфраструктурні угоди з третіми країнами мають бути прозорими, а будь-яка нова інфраструктура має повністю відповідати чинному законодавству ЄС, включаючи Третій енергетичний план.

Відстоюючи ці спільні європейські позиції, посилення двостороннього співробітництва між Україною та Польщею в енергетичній сфері має стати вагомим внеском у безпеку обох країн. Польща, діючи в рамках ЄС, і Україна в рамках спільної угоди можуть активно взаємодіяти і співпрацювати у відповідь на реалізацію антиєвропейського проекту «Північний потік-2». Реальним кроком у цьому напрямку є офіційне оскарження Польщею рішення Єврокомісії щодо приєднання «Газпрому» до газопроводу OPAL та рішення України з цього приводу у двосторонньому діалозі з ЄС, яке стосується зобов'язань ЄС в угоді про асоціацію. інтересів при розвитку енергетичної інфраструктури.

Ще один важливий пріоритет для газової промисловості, який уже почав реалізовуватися, – це створення мережі взаємозв'язку між двома країнами, що дозволить Україні покладатися на імпорт газу з ЄС через Польщу, а Польща, з іншого боку, - про додаткове завантаження Свіноуйстського СПГ-терміналу, а також про можливість зберігання газу в українських ПСГ (важливо з точки зору розширення бізнес-можливостей для компаній у країнах Центральної та Східної Європи та підвищення рівня безпеки постачання споживачам у Польщі та ЄС у періоди пікового попиту) [56].

У сфері електроенергетики пріоритетом має бути спільне реагування (разом з Литвою) на будівництво Росією Островецької АЕС у Білорусі без дотримання вимог міжнародних конвенцій про попередні консультації з сусідніми країнами, зі значними екологічними та людськими наслідками. несе ризику. Варто також продовжити діалог щодо перспектив українсько-європейського проекту «Енергомист» (електропостачання Жешува від Хмельницької АЕС). У нафтовому секторі діалог має охоплювати можливі шляхи диверсифікації поставок сирої нафти та нафтопродуктів у регіон.

Криза нинішнього масштабу, коли йдеться про визначення долі українського народу, не повинна завершитися тільки перемогою України у війні. Зрозуміло, що умови до 24 лютого не повернуться, чи то на геополітичній, військовій, арені безпеки чи економіці.

Після перемоги Україні необхідно вийти на нову якісну висоту в позиціонуванні та розвитку.

Проблеми та завдання стають все більш спільними, тому Польща та Україна є ідеальними партнерами. Із загальним населенням 80 мільйонів Україна та Польща мають величезні можливості, у які варто інвестувати.

Так, Україна може розраховувати на частини інших країн НАТО – США, Великої Британії та країн Балтії, але вона межує лише з Польщею, яка пропонує нам майже весь потенціал.

Яскравим прикладом є постачання Україні ПЗРК, літаків, танків і самохідних гаубиць, які Німеччина пообіцяла ще до того, як Польща встигла отримати замовлені в США танки Abrams і Leopards.

У свою чергу, Україна може поділитися з поляками дорогоцінним досвідом боротьби з ворогами Росії, якого не мають країни Північноатлантичного альянсу. Це значно збільшить очікувані надходження від закупівлі систем Patriot, винищувачів п'ятого покоління F-35A та запланованої закупівлі Міністерством оборони Республіки Польща мобільної реактивної системи залпового вогню HIMARS у США.

Країни повинні поглибити стратегічне партнерство між країнами. Такий альянс має всі шанси створити сильний регіональний блок держав, який протистоятиме загрозам зі Сходу та виступатиме єдиним голосом у діалозі із Заходом. Бути головним гравцем у Європі та в усьому світі, а також невід'ємною частиною нової глобальної архітектури безпеки.

Оскільки інтеграція України з ЄС може тривати для нас надто довго, а інтеграція з НАТО через війну також залишається дуже проблематичною, першим кроком у цьому напрямку може стати приєднання України до Тримор'я під час Триморського саміту.

Дух польсько-українського співробітництва посилюється. Це бачать і противники, які намагатимуться максимізувати всі перешкоди для польсько-українського партнерства. Їх багато, переважно у сфері колективної історичної пам'яті та шкідливих стереотипів, де все ще поширені провокації, використання впливових проксі, інтернет-тролів тощо.

Чого варта остання спроба Кремля звинуватити Польщу в бажанні анексії Західної України.

Усі минулі помилки вимагають діалогу та взаємного прощення, розуміння та поваги до історичної перспективи один одного. З огляду на сучасний досвід, це вже не здається неможливим. Навігація цими рифами вимагає витривалості та розуму, критичного розуміння, але, перш за все, доброї волі з обох сторін.

Діалог між істориками вкрай необхідний, але він може зайняти надто багато часу і не дати достатнього результату. Ми просто не можемо підкорятися історії минулого, створюючи історію майбутнього!

Тому на рівні активних учасників суспільства, громадських ініціатив, аналітичних центрів, на рівні простих міжособистісних стосунків, що супроводжуються жестами щирості, зняттям недовіри на емоційному рівні та формуванням нової колективної свідомості, постійний діалог є неоціненним.

Такими жестами з нашого боку може бути, наприклад, скасування резолюції про заборону обшуків і екзумацій поляків, що вже зробили військові, політики, бізнесмени, журналісти, волонтери, звичайні люди з обох сторін. Загинув в Україні під час війни. Це сприятиме наступному кроку діалогу та співпраці для розбудови альянсу на основі українсько-польської дружби.

3.3. Діяльність національних Інститутів пам'яті в Україні та Республіці Польща

Важливою складовою порівняльного аналізу різних наративних структур у контексті української та польської історичної політики є діяльність Національного інституту пам'яті [8]. Ця інституційна складова як відрізняє сучасну політику пам'яті двох країн, так і є прикладом єдиного підходу до вивчення та осмислення українсько-польського історичного досвіду. На формальному рівні відмінність полягає в часі заснування: Польський національний інститут пам'яті (ІНП) було створено 18 грудня 1998 року, навпаки, подібна інституція – Український інститут національної пам'яті (УІНП) – був створений лише через сім років. Інша відмінність полягає в тому, що польський Інститут національного меморіалу одразу був організований як науково-дослідна архівна установа. Українська була створена як структура виконавчої влади. Після президентських виборів 2010 року зміни в структурі та характері управління в Україні призвели до реорганізації Національного інституту України – наукової структури, яка все ще безпосередньо підпорядковується Кабінету Міністрів України. Ще одна принципова відмінність полягає в тому, що УІНП ніколи не відповідав за прибирання (зауважте, вони ніколи не були в Україні), що характерно для діяльності їхніх польських колег. Власне кажучи, Польський ІНП був створений на базі вже існуючого зачистного комітету [16]. Важливо також підкреслити, що науковий і талантний потенціал двох закладів кількісно різний.

Поговоримо докладніше про характеристики системи ІНП Польщі (Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu) — польська державна дослідницька, архівна та колекційна установа, яка збирає та обробляє документи органів державної безпеки з 22 липня 1944 року по 31 липня 1990 року. Розслідувати злочини нацистського та комуністичного режимів та проводити просвітницькі кампанії[14]. Інститут було створено 18 грудня 1998 року на базі Головного національного комітету з

вивчення злочинів Гітлера, створеного після Другої світової війни. ІНП є органом виконавчої влади зі статусом науково-дослідної установи зі слідчими та прокурорськими функціями. Він регулюється «Законом про ІНП» від 18 грудня 1998 р. та «Розкриття інформації, що міститься в документах Служби національної безпеки та їх зміст» від 18 жовтня 1944-1990 рр. 2006 р. Прийнято Положення про ІНП в серпні 2012 р. [15].

У структурі ІНП є чотири різні вертикальні відділи (так звані «пішаки»): Польський народний комітет розслідування злочинів, Бюро документопостачання та архіву (у розпорядженні якого близько 80 км книжкових полиць з документами) , Бюро народної освіти та Люстраційне бюро. Крім центрального офісу у Варшаві, існує 11 регіональних відділів або офісів (у Вроцлаві, Варшаві, Щецині, Кракові, Катовіце, Любліні, Гданську, Лодзі, Білостоку, Познані, Жешуві) та сім делегацій у різних містах (Гжешув-Вілкопольський , Ополе, Радом, Ольштин, Кошалін, Кельце, Бидгощ). Загалом там працює близько 2119 осіб, з них 370 – на обліку [16].

Особливе місце займають працівники прокуратури (їх 135 без урахування допоміжного персоналу), основним завданням яких є підготовка очисних матеріалів. У квітні 1997 року Польща прийняла закон про ліквідацію наслідків, згідно з яким претенденти на майже 26 тисяч посад у державних установах повинні заявляти про співпрацю зі спецслужбами ПНР, якщо вона мала місце в минулому. У разі приховування факту агентурної співпраці законом передбачені санкції, а правдиве зізнання не матиме негативних правових наслідків. Закон про чистку поширюється лише на колишніх агентів, але ніколи на лідерів ПНР та її правоохоронних органів. Загалом було розглянуто 7500 справ про знесення, 87 було доведено до висновку, що вони вводять в оману розслідування під час процесу дозволу, і 38 рішень було винесено відповідно. На підтримку ІНП у державному бюджеті на 2012 р. передбачено 223,2 млн. злотих [16].

ІНП регулярно видає шість часописів – щомісячник «Memory.pl» та «Бюлетень ІНП», піврічник «Право і справедливість», «Польська машина

придушення народу 1944-1989», журнал «Час», щорічник «Архів ІНП». Огляд» ; збірники статей і документів; монографії; історичні додатки до преси; навчальні матеріали; Інтернет-видання; тираж.

Інститутом керує президент, який кожні п'ять років обирається парламентом принаймні трьома п'ятими голосів. Президентом ІНП є доктор Лукаш Каменський, обраний парламентом 10 червня 2011 року. Головування контролюється комітетом ІНП, який очолює голова проф. Анджей Хойновський (комітет замінив Академію ІНП, яка складалася з 10 осіб). з 1999 по 2011 рік).

Отже, висвітлюються суттєві відмінності в природі контекстуального (змістового) у сфері політики пам'яті та «конструювання» колективної пам'яті з точки зору інституційних компонентів та окремих українських і польських істориків чи їхніх професійних груп. Зокрема, йдеться про постановку та інтерпретацію багатьох «важких проблем» українсько-польської історії. Водночас зазначимо, що майже неможливо знайти країни чи народи, які тривалий час жили пліч-о-пліч, однаково дивлячись на історичні події та героїв. Наприклад, Степан Бандера зіграв провокаційну фігуру в українсько-російських відносинах[5], або як полководець Олександр Суворов у російсько-польських відносинах, або в контексті європейської пам'яті про Другу світову війну тощо. Тому першим кроком у пошуку точок дотику, розумінні «іншого» в рамках парадигми «я-інший» завжди має бути принцип толерантності, уміння визнавати помилки та права інших. Дозволяти їх, тобто потрібно керуватися принципом «ми прощаємо і просимо пробачення».

Неможливо дозволити державній владі прямо втручатися у справи істориків, вирішувати у сфері політики пам'яті, що і як робити, кого «карати», а кого «прощати». 11 жовтня 2008 р. представники Товариства «Свобода історії» (*Liberté pour l'Histoire*), зокрема Кшиштоф Помян і Кароль Модзелевський, наголосили на цьому у своєму «Посланні з Блуа»: «Історія не може бути рабом сьогодення. Події, це не можна писати під диктовку конкуруючих спогадів. У вільній країні політична влада не може визначати правду історії чи обмежувати свободу істориків шляхом каральних санкцій... Ми закликаємо громадськість

повноваження повідомити їй, що вона опікується колективною пам'яттю, яка не повинна бути встановлена в юридичній категорії історичної догми, серйозно обмежила б інтелектуальну свободу істориків» [12, С. 56].

Роберт Траба зауважує, що «сучасна реконструкція пам'яті сприяє зміцненню або призводить до конкуренції між конструкціями національної ідентичності», тому конструкція політики пам'яті не повинна ґрунтуватися на створенні міфів і відмові від іншої точки зору. Швидше, він має базуватися на якомога глибшому вивченні всієї складності історичних процесів, особливо тих, що стосуються спірного спільного минулого. Ми вважаємо, що такі висновки справедливі для сучасних дискурсів соціальної пам'яті в Україні та Польщі, а також для дослідження «війни пам'яті» в рамках будь-якого іншого історичного дослідницького проекту.

Цитований німецький історик Йорн Рюзен пропонує дві важливі особливості моделі щодо особливої ролі пам'яті в майбутньому історичному прогресі. Перший зводиться до простої фрази на листівці – «Хто не пам'ятає, той буде надалі покараний» [9, С. 322]. У той же час, стислість і геніальність фрази, якщо її доповнити і порівняти, стає надто зрозумілою: «...минуле треба пам'ятати, щоб відпустити його. Іншими словами: здатність культури мати майбутнє залежить від це Здатність забувати. Не вміти забувати означає сприймати минуле як тягар на своїх плечах, який стримує тебе» [9, С. 329].

Поєднання здатності забувати і здатності пам'ятати — це не що інше, як здатність піднятися на висоту історичного мислення, використати його для збагачення соціальної пам'яті поколінь і використати наявний історичний досвід як інноваційну історичну можливість у ім'я майбутнього. Загалом ця здатність пам'ятати і забувати досягається через активну діяльність історичної свідомості у сфері осмислення та переосмислення минулого, крізь призму сьогодення та імені майбутнього. Цілком необхідним і своєчасним є аналіз українсько-польської історичної спадщини та її біфуркаційних точок загалом та міжвоєнного та повоєнного періоду зокрема через призму передової теорії, а звернення до концепцій прокладання мостів, створити або побудувати спільний

простір розуміння Крихкі та крихкі території, представлені соціальною пам'яттю та історичною свідомістю людей, особливо українців і поляків.

Висновки до розділу 3

Двосторонні відносини між Польщею та Україною повною мірою відображають складність, взаємозв'язок і культурний фон історичної геополітики Східної Європи. Відносини зросли через проблеми безпеки, обидві сторони прагнуть тіснішої співпраці — і навіть союзів. Але навіть у них неминуче виникнуть деякі непорозуміння і конфлікти. Регіони з великим потенціалом все ще вразливі, але цього разу не через маніпуляції великих держав, а через зміни регіонального середовища та внутрішньополітичних процесів.

Слід зазначити, що польська сторона, як і українська, не змогла уникнути хибної оцінки того, що пошук вирішення історичних суперечок має негативний вплив.

Польща та Україна мають достатній спільний потенціал для впливу на регіональні політичні процеси та визначення нових порядків денних у сфері безпеки. Порядок денний має бути реалістичним і враховувати поточні політичні та геополітичні реалії. Ефективне стримування російської загрози, більша зосередженість ЄС і НАТО на Східній Європі, посилення можливостей інфраструктури та зменшення недовіри чи історичних спекуляцій – усе це може зробити регіон безпечнішим.

Водночас питання національної ідентичності, особливо історичні конфлікти, навряд чи зникнуть. Зростання націоналізму буде політичною тенденцією у Східній Європі в найближчі роки. Польща та Україна повинні навчитися з цим жити. Збалансувати питання ідентичності через взаємовигідну співпрацю в різних сферах, реалізуйте регіональні проекти, які надихатимуть спільні зусилля, і зосередьтеся на багатосторонніх питаннях.

Сьогодні двостороннє оборонне співробітництво між Україною та Польщею базується на відповідній міжурядовій угоді, підписаній 2 грудня 2016 року, та додатках до неї. Зокрема, вони створюють умови для більш тісної співпраці військової промисловості двох країн – тут є спільні інтереси.

Конкретним проявом цієї співпраці може стати розробка та виробництво спільних зразків озброєнь [47].

Крім того, згідно з угодою, Україна сподівається на збільшення допомоги Польщі – щодо впровадження оборонних реформ, покращення бойової сумісності військ тощо. Окрім посилення своєї ролі у вже запропонованих моделях (поліцейські місії, бойові групи тощо), Польща могла б співпрацювати з іншими партнерами, щоб лобіювати Україну щодо розширення її участі в безпекових ініціативах ЄС.

Цілеспрямоване погіршення польсько-українських відносин є одним із напрямків гібридної війни Росії, що проявляється у численних провокаціях, медійній пропаганді, фінансуванні окремих політиків, експертів та діяч за історичними мотивами.

Тому одним із найактуальніших напрямків двостороннього та багатостороннього співробітництва є робота зі змішаним ефектом. Двостороннє співробітництво у сфері дослідження, розслідування та запобігання гібридних технологій вимагає інституціоналізації співпраці між спецслужбами двох країн, запровадження гарячих ліній, Обмін інформацією та досвідом, особливо у чутливих сферах та місцевостях – кордони та прикордонні зони, місцева пам'ять, дипломатичні установи.

Важливою складовою порівняльного аналізу різних наративних структур в історико-політичному контексті України та Польщі стала діяльність Інституту національної пам'яті. Ця інституційна складова як диференціює сучасні політики пам'яті двох країн, так і є прикладом єдиного підходу до вивчення та осмислення українсько-польського історичного досвіду. На формальному рівні різниця полягає в тому, коли він був заснований: польський Інститут національної пам'яті (ІНП) було засновано 18 грудня 1998 року, на відміну від подібної установи – Українського інституту національної пам'яті (УІНП) – було засновано лише сім років тому. Інша відмінність полягає в тому, що польський Інститут національного меморіалу одразу був організований як архів

наукових досліджень. Українська мова створювалася як адміністративна владна структура.

ВИСНОВКИ

Політика пам'яті є важливою частиною національної гуманітарної стратегії. Це має особливе значення в перехідних суспільствах і в молодих країнах, де йде пошук основи національної ідентичності. Тому вивчення цієї теми на матеріалі перших років української незалежності набуло змісту. Крім того, завершення процесу переходу від тоталітарного суспільства до демократичного сьогодні вимагає вивчення минулого політичного досвіду. Під політикою пам'яті ми розуміємо діяльність органів державної влади, політичних партій та громадських організацій щодо управління суспільною пам'яттю шляхом конструювання, консолідації, стирання або повернення повних моделей пам'яті чи її окремих компонентів для формування суспільної свідомості та ідентичності; призначені для управління колективною безпекою; сукупність механізмів, процедур і форм взаємодії суб'єктів політичного процесу пам'яті. Ця політика реалізується через систему шкільної історичної освіти, відкриття пам'ятних місць, проведення пам'ятних заходів, популяризацію національної символіки та національних історичних героїв.

Щоб дослідити питання впливу політики пам'яті на двосторонні відносини, варто коротко описати вищезгадані явища в Україні та Польщі. А. Киридон нараховує п'ять основних етапів державної політики пам'яті нашої країни[6]:

Перший етап – кінець 1980-1994 рр. – історія використовується для легітимізації новоствореної держави на зміну радянському минулому;

Другий етап – 1994-2004 рр. – офіційний історичний процес – невизначений, багатосторонній. У 1997 році Польща та Україна підписали спільну заяву «До порозуміння та єдності» [8], яка лише формалізувала українсько-польську співпрацю та початок історичного діалогу;

Третій етап – 2005-2010 рр. – розробка політики пам'яті у вигляді держави, створення Національного інституту пам'яті України (діяльність, спрямована на боротьбу з російським історичним дискурсом, нерозумінням польського питання), визнання С. Бандери та М. Шухевича як національних героїв, напруга з Польщею, результат – резолюція Європарламенту з цього питання[11];

Четвертий етап - 2010-2014 рр. - проросійська лінія політики пам'яті, альтернативна діяльність діям попереднього етапу, неприйняття героїв- "націоналістів";

П'ятий етап – 2014-2019 – процес декомуналізації, відзначення діяльності ОУН-УПА та її лідерів, перетворення УІНП на політичну інституцію, а не на дослідницьку, помітно погіршилися відносини з Польщею у сфері політики пам'яті.

Питання впровадження Україною політики пам'яті у зовнішньополітичний дискурс залишається актуальним і потребує негайного вирішення. На жаль, проблеми навколо конфлікту на історичному ґрунті якісно вплинули як на Польщу, так і на Україну: і Україна, і Польща ставлять пріоритети та завдання, налагоджують рівноправний історичний діалог. Це не має ґрунтуватися на взаємному тиканні пальцями та наголошуванні на негативних історичних подіях. Лише конструктивний підхід може перетворити питання політики пам'яті в українсько-польських відносинах на поштовх для консолідації та співпраці.

Таким чином, у сучасних українсько-польських відносинах постає питання суперечливих інтерпретацій спільної історії. Особливу роль відіграє низка надзвичайно чутливих для суспільства та польської правоконсервативної влади історичних питань (проблеми діяльності УПА та трагічні події Волині).

Зараз, коли в Україні війна, всі суперечки між поляками та українцями відійшли на другий план. Поляки, як ніхто стали ближчі до нас. Вони це наша основна опора в Європейському союзі. Польща відстоює наші права та свободи на європейському та міжнародному рівнях. І за це ми їм щиро вдячні. Не

даремно кажуть, що друзі пізнаються в біді. Вони перші простягли нам руку допомоги. Можливо саме спільна історія на і об'єднала, адже поляки, як ніхто інший, близькі нам за своєю ідеологією та ментальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамський Л. Польсько-українські відносини – від історії не втечеш.
URL: <https://dt.ua/history/polsko-ukrayinski-vidnosini-vid-istoriyi-ne-vtechesh-.html>
2. Bartoszewski W. Polacy – Żydzi – wojna – okupacja. Polacy – Żydzi. 1939–1945. Wybór źródeł. Opracowanie – Andrzej Krzysztof Kunert. Przedmowa Władysława Bartoszewskiego. Warszawa, 2001. S. 5–14.
3. Burlyuk O. (forthcoming). Same end, different means: the evolution of Poland’s sponsorship of Ukraine at the European level (рукопис у розпорядженні автора)
4. Dudek A. Instytut. Osobista Historia IPN. Warszawa: Wydawnictwo Czerwone i Czarne, 2011. 368 s.
5. Gressel G. Keeping Up Appearances: How Europe Is Supporting Ukraine’s Transformation. European Council on Foreign Relations, 5th October 2016. Available at URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/keeping_up_appearances_how_europe_is_supporting_ukraines_transformation
6. Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu / Oficjalna strona URL: <http://ipn.gov.pl/>
7. Kononczuk W. The Paradoxes of Polish-Ukrainian Relations, URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/the-paradoxes-polish-ukrainian-relations>
8. Kronika 10 lat IPN. pod red. Doroty Koczwańskiej-Kality. Warszawa : IPN, 2010. 415 s.
9. Olszański T. A. Polityka historyczna Juszczenki – próba podsumowania / Tadeusz A. Olszański URL: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-01-27/polityka-historyczna-juszczenkiproba-podsumowania>
10. Snyder, T. The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999. Yale University Press, 2003. P. 274.

11. Surmacz B. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie. Lublin : UMCS, 2002. 267 s.
12. Szeptycki A. Poland-Ukraine relations. Revista UNISCI / UNISCI Journal, N° 40 (Enero / January 2016). P. 74
13. Szeptycki A. Poland-Ukraine relations. URL: <https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-78913/UNISCIDP40-4AndrzejSzeptycki.pdf>
14. Troyan S. Comparative analysis of the politics of memory in Ukraine and Poland. C. 230-240.
15. Woidelko G. The Polish-Ukrainian Battle for the Past. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/75029>
16. Zgliczyński S. Antysemityzm po polsku. Warszawa : Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, 2008. 141 s.
17. Zgliczyński S. Jak Polacy Niemcom Żydów morodować pomagali. Warszawa : Wydawnictwo Czarna Owca, 2013. 271 s
18. Zhurzhenko T. Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian–Polish Borderlands: Geopolitics of Memory from a Local Perspective. In: Mink G. et al (eds) History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe. Palgrave Macmillan, 2013. P. 174.
19. Zhurzhenko T. Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian–Polish Borderlands: Geopolitics of Memory from a Local Perspective. In: Mink G. et al (eds) History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe. Palgrave Macmillan, 2013. P. 173-192.
20. Ziębińska-Witek A. Przedstawienia Holocaustu w muzeach. Próba porównania. Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów; pod redakcją Sławomira M. Nowinowskiego, Jana Pomorskiego i Rafała Stobieckiego. Łódź, 2008. S. 157–174.
21. Алексієвець Л. М., Гевко В. Р. Україна і Польща: шляхи співробітництва (1991–2004 рр.). Тернопіль: Редакційно-видавничий центр ТНПУ імені В. Гнатюка, 2009. 153 С.

22. Альошина О. Національно-церковний рух на Волині. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наукових праць. Серія «Історичне релігієзнавство». Вип. 1. 2009. С. 3–12.
23. Бабак О. І. Українсько-польські відносини (від 1980-х років до 2005 р.). Кіровоград, 2005. 305 С.
24. Бабак О. Політика Польщі щодо України (кін. 1980-х – поч.1990-і рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.02.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 2002. 198 С.
25. Базив Д. П. Геополитическая стратегия Украины. Киев, 2000. 192 С.
26. Бакула Б. Польща і Україна в діяльності «Kultury». Сучасність. 1997. № 1. С.97–103.
27. Бельтій О. «Розмінувати» минуле. URL: <https://dt.ua/international/rozminuvati-minule307772.html>
28. Бердиховська Б. Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950-1982 років. Київ: Критика, 2008. 752 С.
29. Бердиховська Б. Україна в житті Єжи Гедройця і на сторінках паризької «Культури». Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ: Критика, 2005. С. 9 – 34.
30. Бжезінський З. «Я завжди знав і вірив, що буде незалежна Україна». Універсам. 1998. № 9–10. С. 8 – 9.
31. Бжезінський З. Дипломатія і Політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків. 2003. 559 С.
32. Бжезінський З. Україна і Польща в контексті європейської інтеграції. Стратегічна панорама.1998. № 3–4. С. 26 – 29.
33. Буглай Н. Формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямків зовнішньої політики Республіки Польща (1999–2005 рр.). Дис. на здобуття н.ст. доктор історичних наук. К., 2018. 492 С. 175
34. Бураковський І. Україна та європейська інтеграція. Політика і час. 2000. № 3–4. С. 46 – 52.

35. Бурант С. Україна і Польща: до стратегічного партнерства. Політична думка. 1997. №3. С. 99 – 111.
36. Бухарин. С. Н., Ракитянский Н. М. Россия и Польша. Опыт политикопсихологического исследования феномена лимитрофизации. Москва, 2011. 944 С.
37. В Польше увековечили память спасителей евреев. URL: http://smizone.info/21768V_Polsche_uvekovechili_pamyat_spasiteley_evreev.html4.
38. Варшава вважає присвоєння С. Бандері звання героя України внутрішньою справою Києва, – маршал сенату Польщі. Інтернет-портал «ukrpohliad» URL: <http://www.ukrpohliad.org/news.php/news/2331>
39. Васильєв Д., Чекаленко Л. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ століття. Нова політика. 1998. № 4. С. 13–17.
40. Венгер А.Г. Реалізація національної політики в східних воєводствах Другої Речі Посполитої в галузі шкільництва на поч. 20-х рр. ХХ ст.. Гуманітарний журнал. 2011. № 3–4 (літо–осінь). С. 211 – 219.
41. Висоцький О. Глобальна культура [Текст]. Геополітика: енциклопедія. за ред. чл.-кор. НАПН України, д.філос.н., проф. Є.М. Суліми. К.: Знання України, 2012. С. 202 – 209.
42. Вітольд Ващиковський: Без України проект вільної і демократичної Європи неповноцінний. Еспресо, 18.09.2016. URL: http://espresso.tv/article/2016/09/18/vitold_vaschykovskyy_bez_ukrayiny_proekt_viln_oyi_i_demokratychnoyi_yevropy_nepovnocinnyu
43. Вольфовська Т. Історична пам'ять як чинник ідентифікації та інтеграції особистості в сучасне поле політики. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/2011_12/Vol'fovs'ka.htm
44. Восточная Европа в документах российских архивов 1944–1953 гг. Т. 1. Москва ; Новосибирск, 1997. 563 С.
45. Вульф Л. Винайдення Східної Європи: мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. Київ, 2009.

46. Г. Л. де Боплан. Опис України. Пер. з фр. Я. І. Кравця. Львів, 1990. URL: <http://litopyS.org.ua/boplan/bop2.htm>
47. Гайдуков Л., Александрова Т. Геополітичний чинник у становленні та розвитку відносин України та Республіки Польща. Геополітичне майбутнє України: Міжнародна науковопрактична конференція (19–20 березня 1998 р.). Київ: Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка, 1998. С. 87–92.
48. Гевко В. 20 років українсько-польських відносин: випробування часом і спільна перспектива на майбутнє. Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип.8. Тернопіль, 2011. С. 126 – 134.
49. Гевко В. Історичні та геополітичні передумови формування нової моделі українсько-польських політичних відносин. Науковий вісник ЧНУ: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 229–230. Чернівці: Рута, 2004. С. 110 – 114.
50. Гевко В. Історичні та геополітичні передумови формування нової моделі українсько-польських політичних відносин. Науковий вісник ЧНУ: Зб.наук.ст.. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 229–230. Чернівці: Рута, 2004. С. 110 – 114.
51. Гевко В. Роль України і Польщі у забезпеченні стабільності у центральній східній Європі. Зб. наук. праць науково-дослідного інституту українознавства. К.: Українське агентство інформації та друку «Рада». 2008. Т. XXI. С. 410 – 424.
52. Гевко В. Україна і Польща: до двадцятиліття співпраці. Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 6–7. Тернопіль, 2011. С. 151–160.
53. Гевко В. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991 – 2004 рр.): дис.. канд. іст. наук: 07.00.01; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Т., 2005. 209 С. 28
54. Гон М. Пам'ять про Голокост: суб'єкти формування та функціонування в Україні. Сучасні дискусії про Другу світову війну : Збірник наукових статей та виступів українських і зарубіжних істориків. Львів : ЗУКЦ, 2012. С. 95–100.

55. Гон М., Івчик Н. С. Політика пам'яті України й Польщі щодо жертв голокосту: особливості реалізації. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/67267/65927>
56. Горбулін В. Україна в новій Європі та світі: безпековий погляд. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15. С. 44 – 49.
57. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація Польщі у 90-х роках. Людина і політика. 2000. № 4. С. 30 – 37.
58. Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории. под ред. Л.П. Репиной. М. : Кругъ, 2008. 800 с.
59. Динис Г. Сучасний статус та перспективи відносин між Україною та Вишеградською групою: міжнародно-правовий механізм. Україна та Вишеградська четвірка на ляху до взаємовигідних відносин. [упоряд.: В. Пулішова, Т. Стражай]. Братіслава, 2010. С. 154 – 157.
60. Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво (18.05.1992 р.). Україна на міжнародній арені. Збірник документів та матеріалів. 1991 – 1995 рр. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 12 – 16. 178
61. European Parliament resolution of 25 February 2010 on the situation in Ukraine. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0035+0+DOC+XML+V0//EN>
62. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник / Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. К. : Наукова думка, 2004. 342 с.
63. Заброварний С. До повного примирення і щирого порозуміння. Політика і час. 1997. № 9. С. 5 – 11.
64. Зайцев Ю. Польська антикомуністична опозиція і рух опору в Україні: від порозуміння до координації дій. Україна – Польща: історія і сучасність. Київ, 2003. С.17-50.
65. Зайцев Ю. Польська опозиція 1970-80-х років про засади українськопольського порозуміння. Депортації українців та поляків: кінець

- 1939 – початок 50-х років (до 50-річчя операції «Вісла») / Упор. Ю. Сливка. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1998. С.52-64.
66. Закон «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19>
67. Залевські П. Якщо Україна думає про членство в Євросоюзі, вона повинна переглянути роль Бандери в історії. URL: <http://www.zn.ua/1000/1550/68817/>
68. Заневич М. У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі, URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409>
69. Зарембо К. Аудит зовнішньої політики Україна-Польща. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Poland_ukr_net.pdf.
70. Зарецька Т. Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі, 1918-1919 рр. Україна і Польща – стратегічне партнерство на зламі тисячоліть. Історія. Сьогодення. Майбутня перспектива.
71. Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан. Стратегічні пріоритети. 2008. №3(8). С. 41 – 51. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/2008_3-8.pdf
72. Зерній Ю. Історична пам'ять як об'єкт державної політики. Стратегічні пріоритети.2007. №1(2). С.71–76. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/2007_1-2.pdf
73. Киридон А. М. Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. Україна – Європа – Світ: Міжнародний збірник наукових праць. гол. ред. Л. М. Алексієвець. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 3. С. 112–116.
74. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_15_24
75. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіакультури. Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія “журналістика”. 2009. Вип. 32. С. 153–163.

76. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Пер. з англ. С. Шліпченко. К.: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
77. Коршук Р. М. етнополітологія. Навчальний посібник / Р. М. Коршук. – К.: Алерта, 2011. 200 с.
78. Культурні чинники національної пам'яті: історія та сучасність (аналітичний огляд). URL: www.memory.gov.ua/ua/publication/1654.htm
79. Лозовий В. Сучасна історична політика Польщі: виклики для України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-03/Polsha-f4a08.pdf>
80. Милевский Я. Польская память о Второй мировой войне: национальная или гражданская? (на примере Подляское воеводство) URL: <http://db-beeatch.livejournal.com/118618.html>
81. Мінк Ж. Європа та її болісні минушини. Пер. з фр. Є. Марічева. – К. : Ніка–Центр, 2009. – 272 с.
82. Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокосту в Україні. 15 с.
83. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: монографія. К.: НІСД, 2008. 288 с.
84. Подольский А. Украинское общество и память о Холокосте: попытка анализа некоторых аспектов / Анатолий Подольский. URL: <http://library.eajc.org/page70/news13510>
85. Подольський А. Дослідження з історії Голокосту в сучасній українській історіографії: нові підходи. Катастрофа і опір українського єврейства: Нариси з історії Голокосту і Опору в Україні К., 1999. С. 26–38.
86. Подольський А. Українське суспільство і пам'ять про Голокост: спроба аналізу деяких аспектів. Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. 2009. No 1 (5). С. 47–59.
87. Польша та Україна в боротьбі за незалежність 1918–1920. під ред. Тадеуша Кшонстка. Варшава : Віпарт, 2010. 524 с.
88. Портнов А. институт национальной памяти в Польше и не только. информация к размышлению. URL: <http://net.abimperio.net/node/195>

89. Портнов А. Інститут національної пам'яті в Польщі та Україні. Спроба порівняння. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?institut_natsionalnoyi_pamyati_v_polshhi_ta_ukrayini_sproba_porivnyannya&objectId=1246616
90. Правительственный институт национальной памяти. URL: <http://izvestia.ru/news/269253>
91. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів : Літопис, 2010. 358 с.
92. Савельева И. М. Теория исторического знания. СПб.: Алетейя; М., ГУ ВШЭ, 2008. 523 с.
93. Салата О. Голокост в історичній пам'яті українського народу. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Історична пам'ять про війну та Голокост», Київ, 28–30 вересня 2012 р. : Статті та повідомлення. Дніпропетровськ : Центр «Ткума», 2013. С. 155–161.
94. Синяева-Панковска Н. интервью с программным директором Музея истории евреев Польши / Наталия Синяева-Панковска. URL: <http://www.urokiistorii.ru/memory/place/51917>
95. Смоляр А. Пам'ять і політика. Україна модерна. – 2009. – № 4 (15): Пам'ять як поле змагань. С. 77–86.
96. Солдатенко В. Проблеми політики національної пам'яті і завдання її наукового забезпечення. Вісник НАН України. 2011. № 12. С. 52 – 63.
97. Спільна декларація Президента України та Президента Республіки Польща 24 серпня 2016. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/news/spilnadeklaraciya-prezidenta-ukrayini-ta-prezidenta-respubl-37975>
98. Спільна заява Президентів України Республіки Польща «До порозуміння і єднання», 21.05.1997. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_005
99. Тейзе Е. Холокост на Украине: сначала убили людей, а потом – и память о них. URL: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ru/polemics/art00064.html>

100. Траба Р. «Другий бік пам'яті». Історичні досвіди та їхнє пам'ятання в Центрально-Східній Європі. Україна модерна. – 2009. – №4 (15): Пам'ять як поле змагань. С. 53–62.
101. Троян С. Компаративний аналіз сучасних політик пам'яті в Україні та республіці Польща. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_6_24
102. У Львові з'явилась вулиця о. Омеляна Ковча. URL: <http://www.credo-ua.org/2012/05/63750>
103. Український інститут нацпам'яті припиняє діяльність форуму істориків у Польщі через небезпеку українським дослідникам. URL: <https://prm.ua/zayava-institutunatsionalnoyi-pamyati-pro-polskiy-zakon/>
104. Українсько-польські відносини сьогодні: потреба «перезавантаження» чи продовження?: Міжнародна науково-практична конференція (Яремча, 24–26 вересня 2010 року). Івано-Франківськ. Яремче, 2010. 16 с.
105. Химка І.-П. Рецепція Голокосту в посткомуністичній Україні / Іван-Павло Химка // Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. – 2014, 6 січня. URL: <http://uamoderna.com/md/223-223>
106. Чому Польщі вдалося? Люстрація і загальна декомунізація як економічні чинники (Частина 2). URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/44154/Chomu_Polshhi_vdalosa_Lustracija_i_zagalna_dekomunizacija?a_srt=0
107. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт. Чернівці: Книги XXI, 2011. 248 с.
108. Ян Карски – человек, который хотел остановить Холокост. URL: http://irkutsk.mfa.gov.pl/ru/news/jan_karski